

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Tamara Kejlová

**Dynamika proliferaace jaderných zbraní
v zemích mimo původní jadernou pětku**

Bakalářská práce

Praha 2011

Autor práce: **Tamara Kejlová**

Vedoucí práce: **PhDr. Vít Střítecký M. Phil.**

Rok obhajoby: 2011

Bibliografický záznam

KEJLOVÁ, T. (2011): *Dynamika proliferace jaderných zbraní v zemích mimo původní jadernou pětku*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií. 45 s. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Vít Střítecký M. Phil.

Abstrakt

Bakalářská práce „Dynamika proliferace jaderných zbraní v zemích mimo původní jadernou pětku“ pojednává o nukleárních programech v zemích, které nepodepsaly Smlouvu o nešíření jaderných zbraní (NPT). Teoretický rámec tvoří proliferační debata a zejména explanatorní modely Scotta Sagana. Po aplikaci Saganových modelů na tři případové studie zemí, jež nepodepsaly NPT (Indie, Pákistán, Izrael), a zároveň dvou zemí, které se vlastnictví atomových zbraní vzdaly (Jihoafrická republika a Ukrajina), dochází práce k závěru, že charakter proliferačních motivů je ve většině případů multidimenzionální a samotné klasické realistické paradigma na vysvětlení příčin proliferace často nestačí.

Abstract

Bachelor thesis "The Dynamics of Nuclear Proliferation in Countries outside of the Original Nuclear Five" deals with nuclear programs in countries that have not signed the Treaty on the Nonproliferation of Nuclear Weapons (NPT). The theoretical framework is based on the proliferation debate and in particular with focus on Scott Sagan's explanatory models. By application of Sagan's models on three case studies of countries which have not signed the NPT (India, Pakistan, Israel) and two case studies of countries that renounced possession of nuclear weapons (South Africa and Ukraine), the thesis concludes, that the nature of proliferation incentives is in most cases multidimensional and the classic realistic paradigm itself is frequently insufficient to explain the causes of proliferation.

Klíčová slova

Jaderné zbraně, proliferace, mezinárodní bezpečnost, modely Scotta Sagana, Indie, Pákistán, Izrael, Jihoafrická republika, Ukrajina

Keywords

Nuclear Weapons, Proliferation, International Security, Scott Sagan's models, India, Pakistan, Israel, South Africa, Ukraine

Rozsah práce: 99742 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne.....

Tamara Kejlová.....

Poděkování

Ráda bych zde poděkovala Vítu Stříteckému za příjemnou a inspirativní spolupráci na tomto projektu a také za samotnou možnost zpracování zajímavého tématu pod jeho vedením a dále Kristýně Konířové za rady související s grafickou úpravou práce.

1. Vymezení tématu

Hrozba použití jaderných zbraní je pokládána za jednu z největších ve 21. století, přestože odhady ohledně počtu států, jež budou v novém tisíciletí vlastnit jaderný arsenál, se po prvních úspěšných pokusech v Hirošimě a Nagasaki pohybovaly v mnohonásobném počtu. Ve své práci bych se chtěla věnovat analýze programů vývoje a výroby jaderných zbraní po konci druhé světové války. Zaměřím se přednostně na jadernou proliferaci států mimo původní jadernou pětku. Pětici jaderných velmocí, kterým bylo ve Smlouvě o nešíření jaderných zbraní roku 1968 (NPT) držení jaderného arzenálu povoleno, se budu věnovat pouze v případě potřeby začlenění zkoumaných zemí do zásadních historických souvislostí, tedy v případě nutnosti vysvětlit vliv konkrétních velmocí na dění ve sledovaných státech.

Po obecném úvodu do problematiky jaderných zbraní se nejprve zaměřím na debatu týkající se funkce jaderných zbraní ve vztahu k jaderné stabilitě. Pokusím se o objektivní náhled na argumenty teoretiků týkající se této otázky. Vymezím čtyři základní stanoviska: prvním bude teze, že jaderné zbraně udržují stabilitu ve světě (většina realistů), druhým bude teze, že jaderné zbraně naopak svět destabilizují (většina liberálních přístupů) – tyto dvě teze tvoří dvě hlavní stanoviska. Třetí názorový proud tvrdí, že jaderné zbraně jsou ve vztahu ke strategické stabilitě irelevantní – nemají zásadnější význam. Čtvrtá skupina následně poukazuje na nebezpečí proliferace v některých regionech.

Další, neméně důležitou částí práce navozující kontext mnou zkoumané problematiky bude debata o významu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní (NPT). Tím, zda měla, či neměla smlouva větší význam pro omezení jaderné proliferace po konci šedesátých let, se zabývá například William Walker ve svém odborném článku Nuclear order and disorder, ale rovněž Miroslav Tůma ve své nové publikaci Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení.

Jádrem mé práce bude část týkající se faktorů vedoucích jednotlivé země k jaderné proliferaci. Z hypotéz odvozených ze základních teoretických přístupů se pokusím vytvořit explanatorní modely, jejichž relevanci budu zkoumat prostřednictvím

analýzy konkrétních jaderných programů daných zemí. Budu se snažit nalézt jasné empirické argumenty, pro které bude možné jednotlivé modely buď potvrdit, nebo naopak vyvrátit. Předpokládám, že v mnohých zemích nebude možné použít pouze jeden model, ale budu se pokoušet nalézt alespoň model nejfrekventovanější a poukázat na modely méně relevantní. V této chvíli mám k dispozici pět modelů jaderné proliferace: model bezpečnostní, model domácí politiky, model prestiže země, model významné osobnosti a model ekonomický. Každý z modelů odpovídá na otázku, proč došlo k jaderné proliferaci jiným způsobem, a snaží se o odlišnou interpretaci problému. Model bezpečnostní je vlastní především realismu a poukazuje na zásadní význam obrany státu. Model domácí politiky se věnuje vnitřní politické situaci, poukazuje na význam vládnoucí strany či koalice při rozhodování o jaderné proliferaci. Model prestiže země se snaží o vysvětlení proliferace prostřednictvím zkoumání států, kde došlo k proliferaci či naopak odzbrojování ve snaze zvýšit prestiž země v rámci mezinárodního systému. Model významné osobnosti poukazuje na možnost vlivu jedné významné osobnosti na proces rozhodování, většinou v rámci osobních výhod pro jedince. Model ekonomický se týká především technologické vyspělosti země a řeší, zda dobré ekonomické předpoklady zvyšují možnost jaderné proliferace.

2. Metodologie a cíl práce

Analýzu jaderných programů zemí mimo původní jadernou pětku budu provádět pomocí jednotlivých případových studií. V každé případové studii se budu pokoušet poukázat na relevanci jednoho či více modelů jaderné proliferace. Věnovat se budu především státům vlastním nebo usilujícím o získání jaderné zbraně, tedy Izraeli, Íránu, KLR, Indii a Pákistánu. Tyto státy se často nachází v neklidném regionu či jsou většinou světa vnímány jako nebezpečné, a proto je na jejich jadernou proliferaci pohlíženo s nedůvěrou. Jako druhou skupinu zemí jsem zvolila Ukrajinu a Jihoafrickou republiku, tedy dva státy, které se jaderných zbraní dobrovolně vzdaly. Bude zajímavé zjišťovat, zda existuje model, který dokáže z racionálního hlediska jednu zemi přimět zbraní se vzdát, a v další naopak rozpoutat jaderné zbrojení.

Cílem mé práce bude nalézt co nejvíce faktorů, které ovlivnily rozhodnutí zemí o jaderné proliferaci, a pokusit se o určité zobecnění. Předpokládám, že nelze nalézt jeden obecný model jaderné proliferace, ale lze poukázat na větší relevanci některých modelů. Ráda bych rovněž na základě aktuálních informací provedla možnou predikci

vývoje jaderné proliferační. Toto se bude týkat především probíhajícího jednání s Íránem, ale také KLDR v současné době testující rakety a uvrhující korejský poloostrov na práh válečného konfliktu.

3. Předpokládaná osnova

1. Úvod do problematiky jaderných zbraní
2. Jaderné zbraně a strategická stabilita
  - debata o roli/funkci jaderných zbraní ve vztahu ke strategické stabilitě
  - 2.1 Realisté
  - 2.2 Liberálové
  - 2.3 Zastánci irelevance jaderných zbraní
  - 2.4 Regionalisté
3. NPT jako kontext regulace jaderné proliferační
  - debata o významu smlouvy z hlediska omezení jaderné proliferační po roce 1968
4. Faktory vedoucí k jaderné proliferační (modely)
  - 4.1 Model bezpečnostní
  - 4.2 Model domácí politiky
  - 4.3 Model prestiže země
  - 4.4 Model významné osobnosti
  - 4.5 Model ekonomický
5. Případové studie – státy vlastníci či usilující o vlastnictví jaderné zbraně
  - 5.1 Izrael
  - 5.2 KLDR
  - 5.3 Indie
  - 5.4 Pákistán
  - 5.5 Írán
6. Případové studie – státy, které se vzdaly jaderné proliferační
  - 6.1 Ukrajina

6.2 Jihoafrická republika

7. Závěr

4. Základní literatura

Vzhledem k aktuální hrozbě v podobě držení jaderných zbraní zeměmi, jež oficiálně nedostaly povolení, je k dispozici dostatečný počet odborných publikací, především periodik dosažitelných na internetu a zabývajících se touto problematikou. Čerpat budu především z International Affairs a International Security, ale rovněž jiných periodik dostupných v internetových databázích. Většina článků budou případové studie jednotlivých zemí psané v angličtině.

Pro získání obecných informací o tématu použiji publikaci *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři* od Ondřeje Rojčika a Petra Vilímka. Modely proliferace jaderných zbraní vytvořím například na základě teoretických závěrů Scotta. D. Sagana či Etel Solingenové.

5. Předběžný seznam literatury

Odborné publikace

- BAYLIS, J.; O'NEILL, R.: *Alternative Nuclear Futures: The role of nuclear weapons in the Post-cold war World*. OUP 2000.
- BASRUR, Rajesh M. *Nuclear Weapons and Indian Strategic Culture*. Journal of Peace Research. Vol. 38, No. 2 (Mar., 2001), pp. 181 - 198
- BLACKWILL, Robert D.; CARNESALE, Albert. *New nuclear nations: Consequences for U.S. policy*. New York, Council on foreign relations press, c1993.
- BLAIR, Bruce G.; BREWER, Garry D. *The Terrorist Threat to World Nuclear programs*. The Journal of Conflict Resolution, Vol. 21, No. 3 (Sep., 1977), pp. 379-403
- BRAMS, Steven J.; AVENHAUS, Rudolf; FICHTNER, John; KILGOUR, Marc D. *The Probability of Nuclear War*. Journal of Peace Research. Vol. 26, No. 1 (Feb., 1989), pp. 91 - 99
- COHEN, Avner; McNAMEE, Terence. *Why do states want nuclear weapons?: the cases of Israel and South Africa*. Oslo: Institutt for Forvarsstudier, 2005.
- DOWTY, Alan. *Nuclear Proliferation: The Israeli Case*, International Studies Quarterly. Vol. 22, No. 1 (Mar., 1978), pp. 79 – 120
- DYER, Philip W. *Will Tactical Nuclear Weapons Ever be Used?*. Political Science Quarterly. Vol. 88, No. 2 (Jun., 1973), pp. 214 - 229
- EDWARDES, Michael. *India, Pakistan and Nuclear Weapons*. International Affairs. Vol. 43, No. 4 (Oct., 1967), pp. 655 - 663

- EICHLER, Jan. *Mezinárodní bezpečnost na počátku 21. století*. Praha: Ministerstvo obrany ČR-AVIS, 2006.
- FREEDMAN, Lawrence. *The evolution of nuclear energy*. Basingstoke: Palgrave macmillan, 2003.
- FREEDMAN, Lawrence. *Deterrence*. Polity Press, 2004. ISBN 0745631134
- GADDIS, John Lewis. *Cold war statesman confront the bomb: nuclear diplomacy since 1945*. Oxford University Press, c1999.
- GELLER, Daniel S. Nuclear Deterrence and Crisis Escalation. *The Journal of Conflict Resolution*. Vol. 34, No. 2 (Jun., 1990), pp. 291 – 310
- HARRIS, Verne; LIBERMAN, Peter; HATANG, Sello. *Unveiling South Africa's Nuclear Past*. *Journal of Southern African Studies*. Vol. 30, No. 3, (Sep., 2004), pp. 457 - 475
- KUCHYŇKOVÁ, Petra; SUCHÝ, Petr. *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování: marnost nad marnost?* Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005.
- MARWAH, Onkar. *India and Pakistan: Nuclear Rivals in South Asia. International Organization*. Vol. 35, No. 1, Nuclear Proliferation: Breaking the Chain (Winter, 1981), pp. 165 – 179
- MccGWIRE, Michael. *Is There a Future for Nuclear Weapons?* *International Affairs*. Vol. 70, No. 2 (Apr., 1994), pp. 211 - 228
- PAYNE, Keith. *Strategic Defense: Star Wars in Perspectives*, ÚMV, 1992.
- PAYNE, Keith. *Deterrence in the second nuclear age*. University Press of Kentucky, 1996
- POWER, Paul F. *The South Pacific Nuclear – Weapon – Free Zone*. *Pacific Affairs*. Vol. 59, No. 3 (autumn, 1986), pp. 455 – 475
- PRYDE, Philip R.; MATHIENSON, Raymond S. Nuclear Power in the Soviet Bloc. *Annals of the Association of American Geographers*. Vol. 71, No. 2 (Jun. 1981), pp. 277 - 280
- PURKITT, Helen E.; BURGESS, Stephen F.; LIBERMANN, Peter. *South Africa's Nuclear Decisions*. *International Security*. Vol. 27, No. 1 (Summer, 2002), pp. 186 - 194
- ROJČÍK, Ondřej; VILÍMEK, Petr. *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2006.
- ROSEN, Steven J. *A Stable System of Mutual Deterrence in the Arab-Israeli Conflict*. *The American Political Science Review*. Vol. 71, No. 4 (Dec., 1977), pp. 1367 - 1383
- SAGAN, Scott D. *Why do states build nuclear weapons? Three models in search of a bomb*. *International Security*. Vol 21. No. 3 (Winter, 1996-1997), pp. 54-86
- SOLINGEN, Etel. *The political economy of nuclear restraint*. *International Security*. Vol. 19. No 2. (Autumn, 1994), pp. 126-169
- TANNENWALD, Nina. *Stigmatizing the Bomb: Origins of the Nuclear Taboo*. *International Security*. Volume 29, Number 4, Spring 2005, pp. 5-49ISSN: 0162-2889

- TŮMA, Miroslav. *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení*. Rok vydání 2009. ISBN: 978-80-86506-77-7
- WALKER, William. *Nuclear order and disorder*. *International Affairs*. 76:4, 2000
- WALKER, William. *Nuclear Weapons and The Former Soviet Republics*, *International Affairs*. Vol. 68, No. 2 (Apr., 1992), pp. 255 - 277
- WEBER, Steve. *Realism, Detente and Nuclear Weapons*. *International Orgaization*. Vol. 44, No. 1 (Winter, 1990), pp. 55 - 82

Internetové zdroje

- www.osn.cz/zpravodajstvi/casopis/soubory/unbulletin-0506-05.pdf
- www.army.cz/avis/vojenske_rozhledy/1999_1/Eichler.htm
- www.sujb.cz/docs/DP.doc
- www.sujb.cz/docs/NPT_v_CS.txt

Obsah:

ÚVOD	1
1. SMLOUVA O NEŠÍŘENÍ JADERNÝCH ZBRANÍ (NPT).....	3
1.1 PROTI-PROLIFERAČNÍ REŽIM A STÁTY STOJÍCÍ MIMO NĚJ	3
1.2 PRVNÍ POKUSY O OMEZENÍ PROLIFERACE	3
1.3 OBSAH SMLOUVY A JEJÍ POZITIVNÍ DOPAD	4
1.4 DOSAŽENÍ UNIVERZALITY NPT: KONCEPTY	5
1.5 KRITIKA SMLOUVY O NEŠÍŘENÍ JADERNÝCH ZBRANÍ	6
1.6 ZÁVĚREM O NPT.....	8
2. PROLIFERAČNÍ DEBATA: JADERNÍ OPTIMISTÉ, JADERNÍ PESIMISTÉ A ZASTÁNCI IRELEVANCE ATOMOVÝCH ZBRANÍ	9
2.1 REALISTÉ VERSUS LIBERÁLOVÉ	9
2.2 PRO-PROLIFERAČNÍ OPTIMISTÉ A PESIMISTÉ	11
2.3 IRELEVANCE JADERNÝCH ZBRANÍ	13
2.4 PROTI-PROLIFERAČNÍ PROUD	14
3. FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ JADERNOU PROLIFERACI.....	15
3.1 SAGANOVY MODELY	15
3.2 BEZPEČNOSTNÍ MODEL: JADERNÉ ZBRANĚ A MEZINÁRODNÍ HROZBY	15
3.3 VNITŘNÍ DETERMINANTY: MODEL DOMÁCÍ POLITIKY PODLE SCOTTA D. SAGANA, ROLE EKONOMICKÉ LIBERALIZACE A POLITICKÝCH SKUPIN ETEL SOLINGENOVÉ A TEORIE JEDNOTLIVCE PETERA LAVOYE	17
3.3.1 <i>Model domácí politiky</i>	17
3.3.2 <i>Ekonomická liberalizace a politické skupiny</i>	18
3.3.3 <i>Teorie jednotlivce</i>	18
3.4 NORMATIVNÍ MODEL: SYMBOLIKA JADERNÝCH ZBRANÍ A STÁTNÍ IDENTITA	19
3.5 TECHNOLOGICKÝ DETERMINISMUS	19
4. JADERNÁ PROLIFERACE V ZEMÍCH NEPATŘÍCÍCH K DEKLAROVANÉMU JADERNÉMU KLUBU	21
4.1 INDICKÁ JADERNÁ PROLIFERACE: KOMBINACE TŘÍ MODELŮ	21
4.1.1 <i>Cesta Indie k „mírové explozi“ 1974</i>	21
4.1.2 <i>Rozhodnutí o přijetí jaderného statusu a změna jaderné strategie</i>	23
4.1.3 <i>Závěr případové studie o Indii</i>	24
4.2 PÁKISTÁN: BEZPEČNOSTNÍ MODEL.....	24
4.2.1 <i>Náhled do historie pákistánského nukleárního programu</i>	24
4.2.2 <i>Obavy z indické proliferační motivace a pákistánská jaderná doktrína</i>	25
4.2.3 <i>Závěr případové studie o Pákistánu</i>	26
4.3 IZRAEL: BEZPEČNOSTNÍ MODEL A TEORIE KOALIC VE STÁTĚ.....	26
4.3.1 <i>Vývoj izraelského jaderného programu a strategická doktrína</i>	26
4.3.2 <i>Zajištění bezpečnosti země jádrem izraelské politiky</i>	28
4.3.3 <i>Závěr případové studie o Izraeli</i>	29
5. JADERNÉ ODZBROJENÍ NA UKRAJINĚ A V JIHOAFRICKÉ REPUBLICCE: DOMINANCE NORMATIVNÍHO MODELU.....	30
5.1 ÚVOD DO PROBLEMATIKY ODZBROJOVÁNÍ	30
5.2 POSTSOVĚTSKÉ REPUBLIKY.....	31
5.2.1 <i>Hrozba použití atomové zbraně v nástupnických státech</i>	31
5.2.2 <i>Ukrajina: identifikace se Západem</i>	32

5.2.3	<i>Závěr případové studie o Ukrajině</i>	34
5.3	JIHOAFRICKÁ REPUBLIKA: SYMBOL ODZBROJENÍ	35
5.3.1	<i>Memorandum obranných sil a historie proliferace</i>	35
5.3.2	<i>Příčiny přechodu z mírového jaderného programu na vojenský</i>	36
5.3.3	<i>Zánik apartheidu a odzbrojení</i>	37
5.3.4	<i>Závěr případové studie o Jihoafrické republice</i>	38
ZÁVĚR		39
SUMMARY		41
POUŽITÁ LITERATURA		42

Úvod

Od svržení atomové bomby na Hirošimu uplynulo dlouhých šedesát šest let, aniž by další země po Spojených státech využila svého jaderného arzenálu k řešení závažného konfliktu. Studená válka, definitivně ukončená v roce 1991 rozpadem Sovětského svazu, rozdělovala svět na Východ a Západ. Bipolární svět byl posléze nahrazen multipolárním. Na scénu se nově dostala rapidně ekonomicky rostoucí Čína, která ovšem jako jedna z mála zemí odmítá omezit vlastní jaderné kapacity. Oproti tomu Spojené státy, jež mají ve světovém dění doposud hlavní slovo, těžce usilují o jaderné odzbrojení. Že se jejich snaha nemíjí účinkem, dokazuje i nová rusko-americká smlouva START, podepsaná 8. dubna loňského roku v Praze prezidenty obou zemí, Dmitrijem Medvěděvem a Barackem Obamou. Smlouva byla posléze úspěšně ratifikována a vešla v platnost v únoru tohoto roku. Počítá s redukcí jaderných arzenálů obou zemí v horizontu následujících sedmi let zhruba o jednu třetinu.¹

Hrozba použití jaderné zbraně zůstává pro svět i na počátku 21. století jednou z největších, a to i přesto, že velmoci odzbrojují. Počet jaderných hlavic, mnohdy ve vlastnictví nepřilíš důvěryhodných zemí, mnohonásobně přesahuje číslo, jež by mělo v případě jejich použití katastrofální dopad na celou planetu. Ve své práci se zaměřuji převážně na proliferaci ve státech mimo původní jadernou pětku, kteréžto bylo ve Smlouvě o nešíření jaderných zbraní z roku 1968 (NPT) držení arzenálu povoleno. Právě smlouvu NPT, jež má v oblasti nešíření atomových zbraní zásadní význam, nepodepsaly tři země: Indie, Pákistán a Izrael, přičemž Korejská lidově demokratická republika (KLDK) smlouvu sice přijala, ale v roce 2003 od ní odstoupila kvůli snaze dále rozvíjet svůj jaderný program.

V první kapitole věnuji pozornost nejprve Smlouvě o nešíření jaderných zbraní, která tvoří jádro proti-proliferačního režimu, o jehož udržení většina zemí usiluje. Zkoumání okolností jejího vzniku, pozitiv i negativ a významu smlouvy pro omezení jaderné proliferace po konci šedesátých let dvacátého století, navozuje kontext zkoumané problematiky.

---

¹ V nové smlouvě START se Rusko a Spojené státy zavazují, že do sedmi let podstatně sníží počty svých strategických zbraní. Každá země smí mít maximálně 1 550 jaderných hlavic, platí rovněž kombinovaný limit 800 kusů pro rozmístěné a nerozmístěné strategické nosiče jaderných zbraní a samostatný limit 700 kusů pro rozmístěné strategické nosiče (rakety, letadla, ponorky). Smlouva zahrnuje doložku o odstoupení od smlouvy a nijak neomezuje výstavbu plánovaného protiraketového štítu. Platnost STARTu je deset let [iDNES, 2011].

Ve druhé kapitole se zaměřuji na různé přístupy teoretiků k otázce šíření jaderných zbraní. Činím tak prostřednictvím proliferační debaty. V první řadě nastíním hlavní argumenty dvou teoretických táborů, jimiž jsou realisté a liberálové. Z realistického a později neorealistického uvažování nad šířením atomových zbraní posléze vycházejí pro-proliferační optimisté a pesimisté. Obě skupiny zastávají názor, že šíření zbraní je do budoucna nevyhnutelné, liší se ovšem jejich stanoviska k hodnocení dopadů proliferační. Oponenty pro-proliferačních optimistů a pesimistů tvoří zástupci proti-proliferačního proudu vycházející z liberálně-idealistické teorie, podle nichž lze šíření nukleárních zbraní předejít přijetím určitých účinných opatření. Kromě toho existuje ještě třetí stanovisko k proliferační, a to takové, že vlastnictví zbraní a jejich šíření je ve vztahu k vývoji v mezinárodních vztazích ve své podstatě bezvýznamné.

Třetí kapitola je věnována faktorům vedoucím země k jaderné proliferační, a to prostřednictvím obecných explanatorních modelů. Jejich relevanci zkoumám pomocí analýzy konkrétních jaderných programů daných zemí ve čtvrté kapitole věnované případovým studiím třech zemí, které nepodepsaly NPT, tedy Indii, Pákistánu a Izraeli. V páté části práce naopak posoudím, zda je možné modely aplikovat i na země, které se atomových zbraní vzdaly (Jihoafrická republika, Ukrajina).

K dispozici přitom mám pět modelů jaderné proliferační: model bezpečnostní, model domácí politiky, model prestiže země, model významné osobnosti a model ekonomický. Každý z nich odpovídá na otázku, proč došlo k jaderné proliferační, jiným způsobem a pokouší se o odlišnou interpretaci problému. Na základě empirických argumentů se posléze snažím potvrdit či vyvrátit význam modelů pro proliferační v konkrétní zemi. Předpokládám přitom, že proliferační nelze vysvětlit pouze na základě jednoho modelu, nýbrž kombinací několika faktorů, záviselých na vývoji v mezinárodních vztazích měnících se v průběhu času.

V závěru své bakalářské práce se následně pokusím o zobecnění získaných poznatků a zhodnotím závěry vyplývající z aplikace explanatorních modelů na jednotlivé případové studie.

1. Smlouva o nešíření jaderných zbraní (NPT)

1.1 *Proti-proliferační režim a státy stojící mimo něj*

Odborníci na proliferaci věnovali až do současnosti více pozornosti jadernému klubu a snaze jeho členů, tedy pěti deklarovaným nukleárním zemím, o zastavení šíření jaderných zbraní. Já se ovšem ve své práci zaměřuji na trojici zemí, které NPT nepodepsaly, a fungují tak mimo proti-proliferační režim. Nukleární programy těchto „problémových“ států podléhají více či méně utajení.

Proti-proliferační režim je založen na navzájem souvisejících smlouvách, organizacích, závazcích a inspekcích, jejichž cílem je zabránit a předejít další proliferaci. Jedná se o komplexní systém kontroly jaderných zbraní, ale zároveň i celkově zbraní hromadného ničení (ZHN). Jádrem systému zůstává Smlouva o nešíření jaderných zbraní. Mezi další smlouvy většího významu lze jmenovat Smlouvu o všeobecném zákazu jaderných zkoušek či smlouvy zřizující zóny bez atomových zbraní. Existují rovněž úmluvy o kontrole exportu a dodavatelů (Zanggerův výbor, Skupina jaderných dodavatelů). V proti-proliferačním režimu má zvláštní význam Mezinárodní agentura pro atomovou energii (MAAE), která slouží prostřednictvím svých inspekcí jako nástroj k dohlížení nad dodržováním pravidel, jež se státy rozhodly svým podpisem smluv dodržovat. Smlouvě NPT, MAAE, jejich vzniku, ale i kladům a záporům ve vztahu k fungování a dodržování režimu nešíření jaderných zbraní se podrobněji věnuji v další části této kapitoly [Ruberová 2007: 18].

1.2 *První pokusy o omezení proliferace*

Smlouvě o nešíření jaderných zbraní předcházelo několik pokusů o kontrolu zbrojení či přímo odzbrojení. Jak zmiňuje Závěšický v kapitole věnované smlouvě NPT v publikaci *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování*, za jeden z prvních lze pokládat Achesonovu a Lilienthalovu zprávu, kde se objevil požadavek na kontrolu zbrojení prostřednictvím mezinárodní instituce. Zpráva ale neobsahovala možnost sankcí, které by postihly země porušující pravidla. V roce 1946 následoval Baruchův plán upravující postupy vedoucí ke svěření získávání jaderných materiálů pod mezinárodní kontrolu, proti němuž se na půdě OSN razantně postavil Sovětský svaz, který sám vyvíjel jaderné zbraně. Hlasování se nakonec spolu se Sovětským

svazem zdrželo i Polsko. Roku 1953 přišel s návrhem na vytvoření Mezinárodní agentury pro atomovou energii americký prezident Eisenhower. Agentura zahájila svou činnost již čtyři roky poté [Závěšický 2005: 132-133].

Zásadní událostí se stala Irská rezoluce z roku 1958.² Irové se jako velcí zastánci jaderného odzbrojení stali hlavním tahounem ohledně ustavení smluvního rámce nešíření jaderných zbraní. O tři roky později vyslyšelo irské volání Valné shromáždění OSN, které přijalo návrh Irska, a cesta k uzavření mezinárodní smlouvy tak mohla být otevřena. Smlouvu NPT dostal na starost Odzbrojovací výbor osmnácti států. Roku 1967 probíhala jednání mezi supervelmocemi, které o rok později předaly pozměněný návrh supervelmocí Prvnímu výboru VS OSN. Smlouva byla předložena zemím k podpisu v roce 1968. V platnost vstoupila pátého března 1970, kdy ji ratifikovalo celkem 47 států. Do této chvíle smlouvu podepsalo téměř dvě stě zemí [Závěšický 2005: 135].

1.3 Obsah smlouvy a její pozitivní dopad

Smlouvě o nešíření jaderných zbraní se zevrubně věnuje Miroslav Tůma ve své publikaci *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení*. Pokládá smlouvu za základ nejstaršího, ale i nejpropracovanějšího kontrolního systému zbraní hromadného ničení (ZHN). NPT stojí na třech pilířích, které představuje mírové využívání jaderné energie, jaderné nešíření a odzbrojení. Obsahuje právní závazek původní jaderné pětky ve vztahu k budoucímu celosvětovému jadernému odzbrojení. Vytvoření smlouvy mělo pozitivní dopad na mezinárodní vztahy v mnoha ohledech. Jak Tůma zmiňuje, NPT tvoří mnohostranný rámec pro verifikaci smluvních proti-proliferačních závazků, umožňuje mezinárodní spolupráci při mírovém využívání jaderných technologií a hraje významnou roli při vytváření bezjaderných zón. Mimo jiné ale i snižuje pravděpodobnost, že se zbraní zhostí neoprávněné osoby, zvláště v podobě teroristů [Tůma 2009: 19, 94].

NPT se zabývá problematikou nešíření jaderných zbraní v pouhých jedenácti člancích. Oficiálně uznává mezi jaderné státy pouze ty, jež učinily jaderný test před 1. lednem 1967, tedy Čínu, Spojené státy, Francii, Velkou Británií a Rusko.

---

² V roce 1958 irský politik Frank Aiken představil první z řady rezolucí OSN vyzývající k prevenci dalšího šíření jaderných zbraní. Jeho neúnavné úsilí o vytvoření společného přístupu k této otázce vyvrcholilo v roce 1961 na základě jednomyslného přijetí takzvané „Irské rezoluce“, která připravila cestu smlouvě NPT [UN, 2010].

Ostatní země se mohou připojit pouze jako nejaderné státy. Indie a Pákistán ale nadále trvají na tom, že jsou ochotny přistoupit ke smlouvě jen jako jaderné státy a Izrael svůj jaderný potenciál nedává otevřeně najevo, přičemž pokračuje v politice dvojznačnosti.

Článek I požaduje od jaderných států, aby nepomáhaly nejaderným státům vyrábět nebo získávat zbraně či výbušná zařízení. Článek druhý následně dává podobný zákaz nejaderným státům. Tyto státy ale zároveň nemají o získání zbraní usilovat. Podle článku III státy povinně uzavřou zárukovou dohodu s Mezinárodní agenturou pro atomovou energii (MAAE). Platí zde záruková povinnost na štěpný materiál a zařízení jako podmínka dodávky nejaderným státům. Zásadní význam má článek IV, který říká, že všechny členské státy mají nezadatelné právo rozvíjet výzkum, výrobu a využívání jaderné energie pro mírové účely bez diskriminace a v souladu s články I a II této smlouvy [UN, 2005; Tůma 2009: 20].

Důležitým bodem je možnost odstoupení od smlouvy, která je zpracována v desátém článku: „Každá smluvní strana má při výkonu své státní svrchovanosti právo odstoupit od smlouvy, jestliže rozhodne, že mimořádné okolnosti související s obsahem této smlouvy ohrožily svrchované zájmy její země. O svém odstoupení uvědomí tři měsíce předem všechny ostatní smluvní strany a Radu bezpečnosti Organizace spojených národů. Takové sdělení musí obsahovat prohlášení o mimořádných okolnostech, o kterých tento stát soudí, že ohrožily jeho svrchované zájmy.“ Této možnosti využila roku 2003 Severní Korea, která jako první stát za 35 let fungování od smlouvy odstoupila a pouze o dva roky později oznámila držení jaderné zbraně [UN, 2005].

1.4 Dosažení univerzality NPT: koncepty

Úspěšnost a dodržování smlouvy se projednávají každých pět let na Hodnotících konferencích NPT. Nejúspěšnější z nich proběhla v roce 1995, kdy došlo k dohodě na trvalém prodloužení smlouvy. Cílem, přestože obtížně dosažitelným nebo přímo nereálným, zůstává dosažení univerzality NPT – jinými slovy přimět všechny státy mimo původní jadernou pětku, které zbraně vlastní, aby se jich vzdaly. Možností řešení předkládá Tůma několik. Založeny jsou na konceptech různých odborníků.

První možností dle Niny Tannewald se země vzdají svých jaderných zbraní a stanou se nejadernými členskými státy NPT. V tomto případě by se jednalo buď

o takzvané pozitivní přinucení, kdy proběhne konsolidace a posílení globální neproliferační normy prostřednictvím posílení jaderného tabu, definovaného jako prosazování nelegitimnosti držení zbraní nebo naopak negativní vynucování dle Anthony DiFilippeho. To klade důraznější tlak na země, může se jednat o pravidelné informování OSN ohledně důvodů odmítání podepsat se pod smlouvu NPT. OSN posléze může na země uvalit sankce [Tannenwald 2005, DiFilippo 2005]. Druhou možností je zřízení konzultačního mechanismu na vysoké úrovni se zeměmi, který by probíhal každoročně a paralelně s hodnotícím procesem smlouvy NPT. Jako třetí možnost Tůma jmenuje regionální kontrolně zbrojní přístup prostřednictvím vytváření zón bez jaderných zbraní. Čtvrtou možností je vytvoření individuálního nebo kolektivního kodexu chování zemí pro oblast jaderné energie. V neposlední řadě lze rovněž se zeměmi jednat, jako kdyby byly jadernými státy. Dostaly by tak stejná práva a povinnosti jako pětka deklarovaných jaderných mocností. Jak ale Tůma zmiňuje, jednalo by se o enormní zvýhodnění nesmluvních států, proto by měl být k tomuto konceptu přidán ještě formální odzbrojovací časový harmonogram. Sedmou možností je logicky doplnění textu NPT o potenciální jaderné státy. V neposlední řadě by země mimo původní jadernou pětku mohly přijmout proti-proliferační závazky, k nimž přistoupily země jaderného klubu, ovšem bez závazku připojení k NPT. Došlo by tak k dodržování univerzálních norem a pravidel posíleného jaderného proti-proliferačního režimu. Poslední uvedenou možnost pak představuje zahrnutí proti-proliferačních doložek do bilaterálních dohod [Tůma 2009: 96-100].

1.5 Kritika Smlouvy o nešíření jaderných zbraní

Smlouva o nešíření jaderných zbraní se od svých počátků potýká s notnou dávkou kritiky. Jejích nedostatků je totiž mnoho. Smlouva například postrádá institucionální rámec, nebyl zřízen stálý sekretariát či vlastní organizace, která by bděla nad dodržováním obsahu smlouvy, a zároveň neexistují ani řádné vynucovací prostředky. Na porušení NPT či opakované nedodržení závazků lze pouze upozornit Radu bezpečnosti OSN. Zástupci států se setkávají pouze ojediněle při příležitosti konání Hodnotících konferencí NPT [Tůma 2009: 20].

Závěšický na druhou stranu mluví o NPT jako o nástroji „Politiky zmrazení“ nebo zakonzervování distribuce moci v mezinárodním systému. Podle kritiků se jedná o institucionalizaci nerovnosti mezi národy vlastníci a nevlastníci jaderné zbraně.

Silné státy zůstanou silnějšími a slabé setrvávají na podřízené pozici. „Zatímco uznané jaderné mocnosti si ponechaly naprostou volnost ve vlastním jaderném vyzbrojování, státy nevlastnící atomové zbraně se smlouvou apriori zřekly i jakéhokoliv záměru postupovat stejným způsobem. Navíc jsou tyto země smlouvou nuceny přijmout mezinárodní kontrolu svých jaderných aktivit“ [Závěšický 2005: 151]. Smlouva rovněž nedisponuje jasně definovanou a pro všechny strany stejně interpretovatelnou přijatelnou politickou podporou, nspecifikuje otázku uskladení jaderných zbraní na teritoriu zemí, které nemají v držení atomové zbraně. NPT také dle kritiků nevěnuje dostatečnou pozornost problematice zisku jaderného materiálu.

Důležitou úlohu má v případě dodržování NPT Mezinárodní agentura pro atomovou energii, autonomní mezinárodní organizace se sídlem ve Vídni. Agentura má na starosti zavádění a dohled nad bezpečnostními zárukami, to znamená nad technickými a právními opatřeními, jejichž cílem je zajistit, aby státy nepoužívaly jaderné materiály a zařízení, jež údajně využívají na mírové účely, k výrobě jaderných zbraní či jiných jaderných výbušných zařízení. Bezpečnostní záruky MAAE mají tři hlavní složky: evidenci jaderného materiálu, stálý monitoring a inspekce v jaderných zařízeních.

Jako další nedostatek je v souvislosti s NPT viděn právě zárukový systém MAAE, který se dotýká nejvíce zemí nevlastnících jaderné zbraně. Jedná se například o spory o ochranu výrobních a technologických tajemství. Země jaderné pětky mohou vyvíjet nové postupy v rámci vojenských zařízení, do kterých inspektoři MAAE nemají přístup. S tím souvisejí samotné potíže Mezinárodní agentury pro atomovou energii, mezi nimiž lze jmenovat rostoucí počet jaderných zařízení či nedostatek početního stavu personálu. Aktivity organizace jsou navíc neustále narušovány nedostatečnou kontrolou mezinárodního obchodu s jaderným materiálem [Tůma 2009: 23-25].

Jak již bylo zmíněno Tůmou, nejproblematičtější oblast se týká porušování smlouvy. NPT totiž postrádá funkční mechanismy k uplatnění sankcí. Neexistence opatření v případě, že některý ze států nedodrží závazky, způsobuje, že smlouva nemá u států dostatečnou autoritu. „NPT zůstává smluvním vztahem mezi suverénními aktéry zakládajícím se na vysoké míře vzájemné důvěry mezi jednotlivými státy. Kvůli absenci sankcí za porušení představuje NPT spíše psychologický prvek mezinárodní politiky než vymahatelný závazek plynoucí z reálných bezpečnostních a zahraničněpolitických zájmů, vedle něhož tyto zájmy nicméně neustále koexistují“ [Závěšický 2005: 154].

1.6 Závěrem o NPT

Ustavení proti-proliferačního režimu, jehož základním kamenem je právě NPT, znamenalo navzdory četné kritice velký úspěch v boji proti proliferaci atomových zbraní. Na počátku šedesátých let se počítalo s tím, že během třiceti let vzroste počet jaderných států až na dvacet pět. Místo toho zůstává i nadále pouze uznaná jaderná pětka spolu se třemi nedeklarovanými státy – Indií, Pákistánem a Izraelem. Tyto tři země ovšem nenarušují proti-proliferační režim tak značně, jak činí například komunistická KLR nebo teokratický Írán porušováním závazků. Severní Korea posléze i svým odstoupením od NPT. Smlouvě je nejčastěji vyčítán právě nedostatek sankčních mechanismů, jejichž existence se jeví čím dál víc jako nezbytná [DFAT, 2003].

2. Proliferační debata: jaderní optimisté, jaderní pesimisté a zastánci irelevance atomových zbraní

2.1 *Realisté versus liberálové*

Pro pochopení stanovisek jaderných optimistů a pesimistů, kterým se chci věnovat v této kapitole, je nejprve třeba zdůraznit rozdíly mezi dvěma základními teoretickými tábory, jež se snaží o vysvětlení příčin proliferace, tedy proč některá země svého jaderného potenciálu využila či využije a jiná nikoliv. Na základě argumentů těchto dvou skupin a jejich závěrů vytvořil své explanační modely i Scott Sagan (viz kapitola 3. Faktory ovlivňující jadernou proliferaci) [Sagan 1996].

Rozdíly mezi oběma skupinami se podrobně zabývá Jacques E. C. Hymans ve svém článku *Theories of Nuclear Proliferation: The State of the Field* [Hymans 2006]. První tábor představují zastánci realistického stanoviska, jež čím dál tím více vědců kritizuje a hledá alternativní možnosti vysvětlení jaderné proliferace. Realisté tvrdí, že získání nukleárních zbraní je pro velmoci nezbytné, chtějí-li hrát velmocenskou roli byť jen na regionální úrovni. Hlavním rysem vnějšího prostředí je anarchie, v níž země musí bojovat o holé přežití. Nukleární výzbroj se stává nutností, slouží totiž jako hlavní prostředek k odstrašování potencionálních útočníků v současném jaderném věku. Vývoj technických jaderných kapacit považují zastánci realistické školy za klíčovou proměnnou, která v konečném důsledku určuje vznik proliferace. Realisty lze rozdělit na ty, již tvoří tvrdé jádro, a realisty umírněné. První jmenovaní zastávají názor, že jaderná zbraň je pro státy prospěšná a nenahraditelná. Od jejího získání je může odradit pouze nedostatek zdrojů (např. obohaceného uranu). Umírnění realisté oproti tomu uznávají, že držení zbraní může zemím způsobit rozličné problémy. I tato skupina ale v případě existenciální hrozby a nedostatku spolehlivých jaderných partnerů přiznává atomovému arzenálu absolutní prioritu. Dominantní strategií států tak je zmocnit se zbraní a vyhnout se v budoucnu nepříjemným překvapením. Realistické vidění mezinárodních vztahů vede posléze k závěru, že všechny státy, které se mohou vydat jadernou cestou, tak dříve či později učiní. Jádro realistické predikce týkající se šíření jaderných zbraní je takové, že nějaká událost nevyhnutelně nakonec způsobí, že se svět vydá jadernou cestou [Hymans 2006: 455-456].

Jak upozorňuje Hymans, realismus hned v několika bodech ztroskotává. Realistický pohled na proliferaci je totiž dle Hymanse příliš jednoduchý a intuitivní.

Pouze zhruba pětina států, které jsou natolik technologicky vyspělé, aby mohly zbraně sestavit a udržet, tak doopravdy učinila. Nemění se ani rychlost šíření zbraní – vydržela určitá stabilita, a to i přes několik otřesů neproliferačního režimu, ať už se jednalo o jaderné pokusy Pákistánu, Indie, nejednoznačné držení zbraní Izraelem nebo odstoupení KLDR od NPT. Těmto zemím se budu podrobně věnovat při zkoumání jednotlivých případových studií. Empirický rozpor mezi očekáváním realistů trvajícím po několik desetiletí a skutečností je podle Hymanse pro realisty drtivou ranou jejich teorii. Realisté navíc neumějí uspokojivě vysvětlit, proč se určitá země schopná zbraň zkonstruovat (např. Německo) této možnosti vzdala a jiná nikoli (např. Francie). Nutně tak musí přijít na řadu jiný teoretický přístup zkoumající faktory vedoucí k proliferaci atomových zbraní [Hymans 2006: 456-458].

Druhý nejsilnější teoretický tábor představují liberálové vycházející z liberálně-idealistické teorie, kteří podobně jako realisté míní, že se státy vydají jadernou cestou v případě nezbytnosti a přínosu plynoucího z vlastnictví hlavic. Toto smýšlení ale nevychází z nutnosti vyplývající z mezinárodní anarchie. Liberálové nepovažují za klíčovou proměnnou, určující šíření zbraní, technické kapacity, ale právě vnímání atomové zbraně jako potřebné, a kladou důraz na její symboliku. Zastánci tohoto tábora se snaží jít hlouběji a analyzovat příčiny proliferace na třech úrovních, konkrétně na úrovni mezinárodní, vnitrostátní a individuální. „Mezinárodní“ liberálové zdůrazňují význam mezinárodních norem nešíření jaderných zbraní v potlačování poptávky po získání jaderné výbavy. Většina států tak uznává, že ti „dobří“ v mezinárodním systému zbraně nesestavují a dodržují proti-proliferační režim. Potížisty ovšem představují státy odmítající protijadernou normu a zavrhuující kupříkladu připojení se svým podpisem k NPT. Tyto neposlušné státy představují hrozbu - v případě nejpesimističtějšího scénáře může jejich odpor vést dokonce k vytvoření alternativní mezinárodní normy šíření jaderných zbraní. Mezinárodní liberálové tedy upřednostňují pro tyto problémové státy zavést přísné sankce. „Vnitrostátní“ liberálové na druhou stranu zdůrazňují aspekty domácí politiky, které vedou k rozhodnutí o proliferaci. Například Etel Solingenová poukazuje na fakt, že v mnoha zemích vzniká napětí mezi skupinami, které chtějí, aby se společnost otevřela světu, a mezi těmi, které mají tendenci se před světem uzavřít. Mezi skupinami vzniká napětí, jelikož ti, kteří podporují otevřenost země, mají současně tendenci odmítnout úsilí o získání jaderných zbraní (viz kapitola 3.3.2 Ekonomická liberalizace a politické skupiny) [Solingen 1994]. Vnitrostátní liberálové upozorňují na složitost rozhodování v domácí politice a možnost

rapidního vývoje proliferačním směrem, ale zároveň i ústupu od této snahy. Nakonec „individuální“ liberálové analyzují příčiny proliferace na úrovni jednotlivce – zejména motivaci vědců a osob ve vedení státu, jelikož právě ti mají často nad tajným nukleárním programem kontrolu. Teoretici přitom kladou důraz na emocionální rozhodování, nikoliv klasickou kalkulaci náklady-zisky. Nebezpečná je především kombinace strachu a hrdosti vyskytující se hojně u tzv. „opozičních nacionalistů“. Právě tato kombinace totiž podle badatelů posiluje touhu po vlastnictví zbraní jaderného charakteru [Hymans 2006: 458-460].

Šíření atomových zbraní lze věrohodněji vysvětlit právě pomocí různých liberálně-idealistických náhledů na proliferaci. Správně předpovídají menší počet států, které budou vlastnit jaderné kapacity, než dříve učinili realisté. Navíc mají liberálové tendenci více do hloubky se zaměřit na proliferaci „neposlušných“ států, které narušují proti-proliferační režim a jejichž každý jednotlivý krok svět sleduje s obavami. Liberálně-idealistický tábor se rovněž zaměřuje na dobu, kdy se v dané konkrétní zemi rozhodlo o proliferaci, čemuž realisté nevěnují dostatek pozornosti. I tento tábor se ovšem nevyhne kritice kvůli nedostatkům své teorie. V první řadě, jadernou pětku nepředstavují problémové státy, jak by liberálové předpokládali. Hymans zdůrazňuje, že i v roce 1998, kdy v Pákistánu a Indii proběhly jaderné testy, stáli v čele zemí demokraticky zvolení představitelé. Neméně závažným problémem je pro idealisty otázka, jak nalézt prostředky k provádění vědeckého hodnocení klíčových koncepcí. Podle Hymanse je ve výsledku nutné zohlednit i v případě liberálně-idealistického hlediska reálné organizační a technické otázky, s nimiž jsou nukleární programy spojeny [Hymans 2006: 458-460].

2.2 Pro-proliferační optimisté a pesimisté

Po nastínění argumentů dvou základních teoretických škol lze nyní přejít k debatě týkající se otázky, zda je možné jadernou proliferaci účinně zastavit, či zda je další šíření zbraní neodvratitelné. Mimo to se liší názory odborníků na proliferaci rovněž v pohledu na následky proliferace na systém mezinárodních vztahů. Pro-proliferační optimisté i pesimisté se shodují v odpovědi na otázku, zda je další šíření atomových zbraní ve světě nevyhnutelné. Obě skupiny se domnívají, že tomu tak je a státy se s touto skutečností musejí srovnat. Pro-proliferační optimisty a pesimisty spojuje i to, že jejich zástupci pocházejí nejčastěji z realistické nebo později

neorealistickej školy. Skupiny se ovšem zásadním způsobem rozcházejí v pohledu na hodnocení následků šíření jaderných zbraní [Kaleta 2010: 25].

Optimisté míní, že jaderné zbraně udržují ve světě stabilitu a mír. Vycházejí z předpokladů racionální teorie odstrašování, podle níž držení jaderných zbraní snižuje pravděpodobnost války, protože vytváří enormní náklady nutné k jejímu vedení. Například neorealista John Mearsheimer říká, že jaderné zbraně jsou „jedinečný prostředek odstrašování“ [Mearsheimer 1990: 8, 20]. Peter Lavoy zase předpovídá, že tyto zbraně zabrání budoucím válkám mezi Pákistánem a Indií [Lavoy 1994]. Shai Feldman dokonce tvrdí, že zbraně na Středním východě mohou stabilizovat konflikt mezi Araby a Židy [Feldman 1982]. Zřejmě nejdůležitějším článkem, který se stal biblí pro-proliferačních optimistů, je *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better* zakladatele neorealistickej školy Kennetha Waltze [Waltz, 1981]. Waltz předkládá argumenty hovořící pro proliferaci, na jejichž základě posléze dochází k závěru, že „čím více jaderných zbraní ve světě existuje, tím slibnější budoucnost se nám rýsuje“. Waltz zdůrazňuje, že vlastnictví jaderných zbraní vštěpuje státu větší zodpovědnost při jednání s druhými nukleárními státy a odrazuje ho od vzájemné konfrontace (viz kapitola 3.2 Bezpečnostní model) [Sagan 1994: 66-67, Kaleta 2010: 25].

Proti stanovisku, že jaderné zbraně a jejich šíření představují v mezinárodním systému stabilizační prvek, se staví pro-proliferační pesimisté. Podle nich vede proliferace jaderných zbraní naopak k labilitě mezinárodního systému. Hrozbu použití atomových kapacit považují pesimisté ne za nemožnou, nýbrž za reálnou a navíc velmi pravděpodobnou. Například Robert Jervis dochází k závěru, že dokud totální válka znamená vzájemně zaručené zničení (MAD), nemůže být cesta šíření jaderných zbraní viděna jako cesta k bezpečnosti. Jervis upozorňuje, že vysoké náklady válku nevyklučují. Potencionální státy nespokojené se statem quo by totiž mohly svých jaderných arzenálů využít v případě, že by jejich vojenské vyhlídky byly bezútěšné a šance na zkázu značná. Za této situace ani MAD nemusí být dostačující k udržení míru. Podle Jervise může jít v budoucnu země do války, i když nepředpokládá vlastní výhru ani zisk, jelikož nejít do války by pro ni znamenalo nést následky ještě katastrofičtější. Jervis jmenuje i další faktory, jež by teoreticky mohly vést k jaderné válce, a to neuváženost, ztrátu kontroly či iracionalitu [Jervis 1988: 81, 89-90, Kaleta 2010: 25].

Pesimisticky vidí odpověď na otázku, zda jaderné zbraně mohou udržet mír ve světě, i Scott Sagan, který se snaží o vytvoření širšího konceptu vlivu proliferace na pravděpodobnost budoucího válečného konfliktu. Sagan ve své organizační teorii

předkládá argumenty, proč atomové arzenály podle něj nepředstavují stabilizační prvek v systému mezinárodních vztahů. Sagan nachází hrozbu ve vlivných vojenských skupinách, jež mají díky společným předsudkům, rutinám a zájmům sklony k „organizačnímu“ chování, což vede k selhání odstrašování. Podle Sagana tyto skupiny velmi pravděpodobně nebudou plnit funkční požadavky nezbytné k racionálnímu jadernému odstrašování, pokud jsou ponechány bez dozoru. Tomuto riziku lze podle Sagana účinně čelit pouze přísnou a trvalou civilní kontrolou armády. Naneštěstí část současných proliferátorů postrádá takovéto pozitivní mechanismy civilní kontroly. V zemích buď působí armádou vedená vláda, nebo v nich funguje civilní vláda, která je ovšem slabá a vojáci zde mají bezprostřední vliv na politiku. Chování státu nemusí v takovýchto zemích určovat objektivní zájmy státu, ale právě zájmy vojenských organizací. Sagan posléze nevylučuje možnost použití atomové hlavičky i v případě, že národní zájem jako takový se liší [Sagan 1994: 66-68].

2.3 Irelevance jaderných zbraní

Jak proliferační optimisté, tak i pesimisté se shodují ve stanovisku, že jaderné zbraně ovlivnily mezinárodní dění a budou tak činit i nadále, ať již v pozitivním nebo v negativním smyslu. Existuje ale i třetí názor, podle něž vlastnictví atomových zbraní nemělo na vývoj v mezinárodních vztazích význam. Horlivým zastáncem tohoto stanoviska je například John Mueller, podle něhož mohly atomové zbraně ovlivnit pouze politickou rétoriku či obranné rozpočty a jejich plánování. V otázce zabránění třetí světové válce, určení spojení mezi státy nebo vysvětlení současné opatrnosti mezi USA a Ruskem je ovšem jaderný arzenál irelevantní. Mueller tvrdí, že dnešní svět by vypadal stejně i bez nukleárních zbraní, supermocnosti totiž od další války odrazuje vidina druhé světové války a jejích hrůz. Krom toho jsou spokojeny se *statem quo* a obávají se eskalace konfliktu (i v případě použití konvenčních sil). Podle Muellera existuje dlouhodobý trend neválčení, jenž ale méně představuje zvláštnost jaderného věku, než logické vyústění historického procesu. Redukce počtu zbraní ani jejich držení navíc nemá význam, protože „zbraně válku nezačínají“. Mueller dochází k závěru, že soutěž v jaderném zbrojení může nakonec přejít pod kontrolu, ovšem ukončení zbrojení nepřinesou dohody, nýbrž atrofie pramenící z poznání, že přípravy na velkou válku jsou ve své podstatě bezvýznamné, a dohody proto nejsou nutné [Mueller 1988: 55-56, 78-79].

2.4 Proti-proliferační proud

Zastánci myšlenky, že další proliferaci atomových zbraní lze předejít, vycházejí prioritně z liberálně-idealistické teorie. Podle těchto teoretiků šíření jaderných zbraní může být ukončeno za předpokladu, že budou přijata určitá účinná opatření. Získat, ale hlavně udržovat jaderné arzenály stojí země enormní množství peněz, a proto snáze na opatření přistoupí. Proti-proliferační režim, v jehož rámci funguje naprostá většina států, se má postarat o nadnárodní kontrolu a snížit obavy států o jejich bezpečnost [Kaleta 2010: 26].

Mimo to vyvstala s ukončením studené války a stabilizací vztahů mezi USA a Ruskem i otázka, zda by nebylo možné vytvořit postupně svět zcela bez jaderných zbraní. Jak jsem již zmiňovala v úvodu své práce, obě supervelmoci přistupují na stále radikálnější návrhy týkající se redukce jejich nukleárních arzenálů. Konkrétní kroky k dosažení tohoto cíle, tedy světa bez jaderných zbraní, představuje například Tom Sauer ve své publikaci *Nuclear Arms Control, Nuclear Deterrence in the Post-Cold War Period*. Sauer míní, že by buď mělo dojít ke zničení většiny existujících zbraní a upevnění proti-proliferačního režimu, nebo k vytvoření neúplného světa bez jaderných zbraní, přičemž v tomto případě budou mít v držení nízký počet zbraní pouze země jaderné pětky – tento režim se následně v budoucnu prohloubí. Jako třetí možnost Sauer uvažuje nad úplným světem bez jaderných zbraní, který by fungoval jako nástroj důvěry mezinárodního společenství [Sauer 1998: 81-90].

Tento idealistický přístup k proliferaci je ovšem většinou teoretiků kritizován a považován za utopii. Svět bez jaderných zbraní může být podle některých autorů dokonce nebezpečný, jelikož by zvýšil pravděpodobnost konvenční války či naboural právě zmiňovanou důvěru mezi státy. Znalost, jak vyrobit jadernou hlavici, totiž nelze vymazat. V případě světa oproštěného od jaderných zbraní by tak posléze pouhá jedna hlavice vyrobená ve státě porušujícím proti-proliferační režim visela nad mezinárodním společenstvím jako hrozba [Rojčík 2004].

3. Faktory ovlivňující jadernou proliferaci

3.1 Saganovy modely

Zřejmě nejvýstižnější rozdělení příčin proliferace zemí publikoval ve své práci *Why Do States Build Nuclear Weapons?* Scott D. Sagan [Sagan 1996]. Autor zde rozlišuje tři nejdůležitější modely: bezpečnostní model, model vnitřních determinant (domácí politiky), třetím modelem je potom snaha o zvýšení prestiže státu, důraz na normy, národní identitu a celkově symboliku vlastnictví zbraní v mezinárodním systému. Sagan silně oponuje názoru mnoha politologů a jiných odborníků, že proliferace jaderných zbraní je dána pouze bezpečnostní situací, ve které se daná země nachází. Označuje toto myšlení za neadekvátní a v jisté míře i nebezpečné. Podívejme se podrobněji na všechny tři modely a jejich případnou kritiku.

3.2 Bezpečnostní model: jaderné zbraně a mezinárodní hrozby

Bezpečnostní model vychází z realistického a neorealistickeho přístupu, které jsou v disciplíně mezinárodních vztahů stále velmi relevantní, a proto mu věnují největší prostor ze všech tří modelů. Podle neorealisticke teorie existují státy jako unitární aktéři v anarchistickém mezinárodním systému, musí se spolehnout samy na sebe a na vlastní schopnost uchránit svou suverenitu a zajistit národní bezpečnost. Realisté a neorealisté tedy neberou v potaz zájmové skupiny uvnitř státu, jednotlivce či jiné faktory, jež by mohly mít na svědomí proliferační proces. Jaderné zbraně jsou realisty vnímány jako prostředek k zajištění přežití. Jak píše Sagan: „Kvůli enormní destruktivní síle jaderných zbraní každý stát, jenž si snaží udržet svou národní bezpečnost, musí udržet krok s každým soupeřícím státem, který vyvíjí jaderné zbraně, získáním přístupu k jadernému potenciálu i pro sebe“ [Sagan 1996: 57].

Podle Saganova názoru potom může vzniknout dvojí možné chování států. Zaprvé, silné státy začnou vyvíjet své vlastní jaderné zbraně; dělají tedy, co mohou. Zadruhé, slabé státy mohou uzavřít spojení s nukleární mocností, která dává slib případné pomoci při napadení; dělají tedy, co musí. U druhé možnosti je ale značná závislost slabšího na silnějším a závisí na konkrétní zemi, zda mocnosti uvěří garanci bezpečnosti. Jak zdůrazňují Rojčik s Vilímkem ve své publikaci *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři* [Rojčik, Vilímek 2006]. Bezpečnostním modelem se také

dopodrobna zabývá Kenneth Waltz, neorealista, jenž ve svém textu *The Spread of Nuclear Weapons: More May Be Better* z roku 1981 vymezil sedm hlavních důvodů, proč se státy rozhodnou jít cestou jaderné proliferace:

- Státy vždy vyvažují zbrojení protivníků, často i tím, že napodobují ty státy, které přišly s technologicky vyspělejšími jadernými zbraněmi.
- Státy se o získání jaderných zbraní mohou snažit ze strachu, že jejich větší spojenci neodpovědí na útok, který proti nim byl učiněn.
- Státy, které nemají spojence vlastníci jaderné zbraně, se o jejich získání budou snažit o to usilovněji v případě, že jejich protivníci tyto zbraně vlastní.
- Státy mohou o získání jaderných zbraní usilovat ze strachu z převahy konvenčních sil protivníka.
- Státy mohou považovat jaderné zbraně za levnější a bezpečnější alternativu ke konvenčním závodům ve zbrojení.
- Státy mohou o jaderné zbraně usilovat s útočnými úmysly.
- Některé státy doufají, že vybudováním jaderného arzenálu mohou zlepšit své mezinárodní postavení [Waltz 1981].

Waltz tedy shledává příčiny proliferace jen v bezpečnostním modelu, ale počet států vlastnicích jaderné zbraně neodpovídá této vizi, států by muselo být o mnoho více. Jak připomíná Sagan ve svém textu – mnoho odborníků shledává v rámci bezpečnostního modelu vývoj jaderné proliferace jako strategickou řetězovou reakci [Sagan 1996]. Spojené státy vytvořily jadernou bombu jako první ze strachu, že některá soupeřící velmoc za druhé světové války ji vyvine dříve. Sovětský svaz se snažil co nejrychleji odpovědět na případnou hrozbu ze strany USA a roku 1949 jako druhý vlastnil nukleární zbraň. Čína se obávala jaderného útoku ze strany USA na konci Korejské války a později se navíc přidaly zhoršující se vztahy se Sovětským svazem v 60. letech, tudíž se země v roce 1964 přidala k jaderným mocnostem. Indie, která byla roku 1962 s Čínou ve válce, v řetězové reakci pokračovala a svůj první úspěšný jaderný pokus uskutečnila v roce 1974. Podle realistického přístupu se v důsledku úspěšného indického pokusu ihned vzchopil Pákistán, jenž je s Indií stále na pokraji konfliktu (především v oblasti Kašmíru), a začal sám s přípravou jaderného programu.

Realistický přístup je často kritizován za přílišné zjednodušení a za to, že nebere v potaz jiné faktory ovlivňující proliferaci, jako je vliv zájmových skupin ve státě. Často také došlo k proliferačnímu rozhodnutí až o několik let později, kdy už nebyla pro zemi

hrozba z okolního státu aktuální – to platí třeba o Indii, jejíž jaderný program byl v polovině šedesátých let po válce s Čínou natolik vyspělý, aby v případě potřeby mohla provést svůj vlastní test v rozmezí jednoho až tří let [Sagan 1996: 65].

Tento fakt neodpovídá tezi, že Indie byla jen součástí řetězové reakce proliferace, ale naopak nás posouvá směrem ke dvěma dalším modelům, a těmi jsou vnitřní determinanty a role prestiže.

3.3 Vnitřní determinanty: model domácí politiky podle Scotta D. Sagana, role ekonomické liberalizace a politických skupin Etel Solingenové a teorie jednotlivce Petera Lavoye

Bezpečnostní model jako vnější faktor ovlivňující proliferační rozhodnutí je sice stále celosvětově velmi rozšířen, ale zdaleka není jediným, jelikož kromě početných zástupců má i mnoho oponentů. Ti většinou zdůrazňují roli zájmových skupin či jedince a upozorňují na složitost procesu rozhodování ve státech a vzájemnou mezinárodní závislost.

3.3.1 Model domácí politiky

Druhý model proliferace jaderných zbraní se podle Sagana zaměřuje na domácí aktéry, kteří podporují, či naopak odrazují vlády od proliferačního rozhodnutí, které tak slouží místním byrokratickým a politickým zájmům daných aktérů [Sagan 1996: 63-73]. Sagan nachází v historických případových studiích tři hlavní aktéry: prvním typem jsou vedoucí skupiny v oblasti jaderné energetiky, druhým typem představitelé armády – často letectvo a námořnictvo, a třetím typem politici a politické skupiny ve státech, kde politické strany či veřejnost silně podporují získání jaderných zbraní [Rojčík, Vilímek 2006: 15].

Sagan zpochybňuje racionalitu jednajících aktérů v takzvané organizační teorii. V této teorii zdůrazňuje konfliktní vnitřní zájmy skupin a zpolitizovaný proces výběru a sledování cílů. Upozorňuje také, že neexistuje dobře zpracovaná teorie domácí politiky jaderných zbraní, která by identifikovala podmínky, za kterých jsou koalice z aktérů vytvořeny a stávají se dostatečně vlivnými, aby dosáhly svých cílů [Sagan 1996: 64].

3.3.2. Ekonomická liberalizace a politické skupiny

Etel Solingenová ve svém textu *The Political Economy of Nuclear Restrain* zkoumá vnitřní determinanty z jiného hlediska. Celkově shledává v procesu proliferační důležitým stav ekonomické liberalizace země. Liberalizaci staví nad tzv. „demokratický mír“ (democratic peace), který je podle liberální teorie výsledkem vybudování demokratických institucí, strachu z risku, který může vést k totální devastaci, a normativního odmítání násilného chování v demokratických zemích dneška [Solingen 1994: 132].

Solingenová vnímá střet o výsledek proliferačního rozhodnutí jako konflikt mezi dvěma skupinami (koalicemi). První koalice je zastáncem ekonomické liberalizace (liberalizing coalition), druhá naopak brojí proti, reprezentuje protekcionistické zájmy (inward-looking, nationalist, radical-confessional coalition) a bývá také vedena určitou ideologií. Zastánci ekonomické liberalizace jsou spíše nakloněni neproliferačním rozhodnutím, snaží se o redukci státní moci a spoléhají se na globální ekonomiku a mezinárodní instituce. Denuklearizace či odmítání jaderných zbraní pak posiluje jejich pozici v mezinárodních organizacích. Členové vzniklé liberální bezpečnostní komunity se nepovažují za hrozbu, ale za partnery, a mezi státy probíhá snazší kooperace. Naopak v případě protekcionistických skupin se jedná o nezáměr o zastavení proliferační či denuklearizace a připojení ke smlouvám s ostatními liberálními státy. Příkladem států, kde dlouho ovládaly či ovládají tyto skupiny důležité politické posty, jsou podle Solingenové Severní Korea, Indie, Irák (nacionalistická skupina zde pomohla k moci Saddámu Husajnovi), Libye nebo Kuba [Solingen 1994: 137-142].

3.3.3. Teorie jednotlivce

Podle Petera Lavoye existují v každém byrokratickém aparátu tzv. mýtotvorci (myth makers), kteří usilují o prosazení pozitivního proliferačního rozhodnutí zveličováním bezpečnostních hrozeb pro stát a stejně tak zveličují politický a vojenský význam, který zbraně přinášejí. Vzhledem k nedostatku objektivních informací o vztahu mezi jadernými zbraněmi a válkami jsou názory týkající se jaderných zbraní založeny na logice a víře, a vytvářejí tak spíše mýtus než fakta. Za vytvoření mýtu je pak zodpovědný určitý talentovaný vysoce postavený jedinec, který dokáže ovlivnit ostatní [Lavoy 2006; Rojčík, Vilímek 2006: 19].

3.4 Normativní model: symbolika jaderných zbraní a státní identita

Jak ukazuje dosavadní politologický výzkum některých výše zmiňovaných odborníků, např. Sagan, ne vždy jsou bezpečnostní podmínky věrohodným faktorem ovlivňujícím jadernou proliferaci států, jelikož státy často učinily finální rozhodnutí až delší dobu po určité kritické situaci ohrožující bezpečnost státu. Bezpečnostní model a model domácí politiky v některých případech nedokážou vysvětlit rozhodnutí dostatečně, protože se objevují další faktory, které se týkají normativního stanoviska státu. Třetí Saganův model se zaměřuje na možnost pojmání jaderné zbraně jako symbolu vyspělosti a prestiže země. Role norem a symboliky vlastnictví mocné zbraně potom formuje a reflektuje státní identitu. „Podle tohoto hlediska není státní chování určeno chladnými kalkulacemi vedoucích aktérů ohledně národní bezpečnosti nebo jejich místními byrokratickými zájmy, ale spíše hluboce zakořeněnými normami a sdíleným přesvědčením o tom, jaké akce jsou nebo nejsou v mezinárodních vztazích vhodné a legitimní“ [Sagan 1996: 73].

Jako příklad Sagan uvádí Francii, kde podle něj zvítězilo pozitivní rozhodnutí o držení jaderných zbraní kvůli symbolickému významu především z důvodu změny postavení země po konci druhé světové války. Francie, jež byla okupována po dobu války Německem, se po jejím skončení ocitla v těžké pozici – její vojenské možnosti byly značně omezené a celkové mezinárodní postavení se nedalo srovnat se situací předválečnou. Získáním jaderné zbraně se tedy Francie pokusila obnovit svou prestiž a posílit svou národní identitu [Sagan 1996: 78].

Otázka, zda stát získá držením jaderných zbraní prestiž, se ovšem postupem času mění. Zatímco v 60. letech bylo považováno získání zbraně za možnost, jak posílit mezinárodní vliv a bezpečnost, dnes je tomu spíše naopak a oceňováno je především dodržování smlouvy NPT.

3.5 Technologický determinismus

Poslední, i když v dnešní době již téměř irelevantní vysvětlení příčiny proliferace zemí, se týká tzv. technologického determinismu, podle kterého bude jaderné zbraně vlastnit tolik států, kolik je schopno zvládnout technologii jejich výroby. „Bylo zvykem, že jakoukoliv novou zbraňovou kategorií či prostě vynález v oblasti

vojenské techniky se snaží získat a zavést do výzbroje všichni aktéři, kteří toho jsou technologicky schopni. Jak ukázal pozdější vývoj, proliferace jaderných zbraní je v tomto ohledu odlišná a aplikovat na ni dřívější zákonitosti šíření vojenských technologií je nemožné“ [Rojčík, Vilímek 2006: 11].

Technologická vyspělost země nevysvětluje příčinu proliferace, jelikož mnoho států technologicky rozvinutých, ke kterým patří všechny země EU s výjimkou Velké Británie a Francie, ale i Kanada a Japonsko, se rozhodlo nevyužít své kapacity potřebné k výrobě jaderných zbraní. Technologický determinismus byl tedy doménou převážně šedesátých let a postupně byl překonán jinými teoriemi, které již byly zmíněny výše.

4. Jaderná proliferace v zemích nepatřících k deklarovanému jadernému klubu

4.1 Indická jaderná proliferace: kombinace tří modelů

4.1.1 Cesta Indie k „mírové explozi“ 1974

Počátky historie indického nukleárního programu se datují do doby před rokem 1947, kdy země získala nezávislost. Hlavní postavou se stal vědec Homi Jehangir Bhabha, jenž založil instituci nazvanou Tata institut základního výzkumu (TIFR). Odborníci spojení s výzkumem v institutu vyzdvihovali potencionální význam jaderné energetiky pro Indii. Podle nich země disponovala dostatečným množstvím vzdělaných vědců a kromě toho se na jejím území nacházejí zásoby štěpných materiálů. V roce 1948 byla následně založena druhá významná instituce – Indický úřad pro atomovou energii (AEC). V čele stanul opět Bhabha. Spuštěn tak byl rozsáhlý program prozatím civilního jaderného výzkumu [Perkovich 2001: 16-17; Rojčík, Petřík 2006: 43].

Vysvětlení, proč Indie přistoupila k úspěšnému jadernému testu až v roce 1974, existuje hned několik. Indický jaderný program byl již v polovině šedesátých let natolik vyspělý, že by země mohla provést vlastní test v rozmezí jednoho až tří let. Toto stanovisko nenahrává do karet často přeceňovanému významu prvních jaderných testů Číny roku 1964 [Sagan 1996: 65].

Neorealista Kenneth Waltz hovoří o řetězové reakci [Waltz 2003: 4-9]. Při té země reagují na ohrožení ze strany jiné země vyrábějící nukleární zbraně prostřednictvím vlastní proliferace. Pro vysvětlení jaderných ambicí států bývají jednoznačně upřednostňovány bezpečnostní ohledy. Indické oficiální zdroje Waltzovu teorii potvrzují – jako motivaci vedoucí k výrobě a vlastnictví zbraní uvádějí obavy z Číny. Bezpečnostní hrozba ale není v případě Indie dostatečným vysvětlením proliferace [Rojčík, Petřík 2006: 54].

Podle Michaela Edwardese byla indická veřejnost v polovině šedesátých let frustrována nehybností indické zahraniční politiky. Neutichající spor s Pákistánem týkající se oblasti Kašmíru nedokázal první indický premiér Džavaharlár Nehru smysluplně vyřešit po celé období své sedmnáctileté vlády. Neochota řešit problém Kašmíru nakonec vehnala pákistánského prezidenta Ajjúba Chána, který měl původně zájem na jednání s Indií, do náruče Číny. Postavení země ve světě se zhoršovalo

i v době první vlády Indiry Gándhiové. V Indii se začaly ozývat hlasy žádající akci, která by zvedla prestiž státu a odvrátila pozornost od vnitrostátních problémů. Země by tímto činem znovunabyla pýchu a optimismus, které rozdrtilo čínské napadení v roce 1962 [Edwardes 1967: 658]. K tomuto názoru ohledně vztahů s Čínou se přiklání i Rojčik s Petříkem. „Pro Indii je Čína především soupeř v soutěži o regionální a globální vliv spíše než aktuální hrozba“ [Rojčik, Petřík 2006: 54].

Edwardes tvrdí, že Indii nešlo o získání zbraně kvůli bezpečnostní hrozbě ze sousední, komunisty ovládané země, nýbrž se jednalo o touhu po změně statusu. Indie přitom poukazovala na zvýšení prestiže Číny dosažené právě prostřednictvím jaderných testů. Dalším rozhodujícím faktorem mohl být i strach z pákistánské jaderné proliferace. Čína by bývala mohla Pákistán dostatečně zásobovat ještě dříve, než by vývoj indického nukleárního programu pokročil na stejnou úroveň [Edwardes 1967: 655-659].

Kromě relevance normativního modelu zdůrazňujícího snahu o zvýšení prestiže země upozorňují mnozí odborníci na význam vlivu různých zájmových skupin. Právě jejich naléhání na zahájení vojenského jaderného programu mělo na rozhodnutí o proliferaci a prvním jaderném testu zřejmě největší dopad. Lal Bahadur Šástri, následovník Nehrua, ostře odpověděl na čínské jaderné testy a v prosinci 1965 schválil tajný jaderný výzkumný program The Subterranean Nuclear Explosion Project (SNEP). Šástri ale odolal tlakům z Indického národního kongresu, aby byla jaderná kapacita využita pro vojenské účely. Pokračoval tak ve filozofii politického vůdce Indie Mahátmy Gándhího a opakoval, že Indie jako nenásilná země nikdy nebude vlastnit jaderné zbraně [Basrur 2001: 186].

Na přelomu let 1973 a 1974 byla podpora vlády veřejností na bodu mrazu. Zemí se šířily protivládní protesty. Indický národní kongres ztrácel na síle a s ním i tehdejší premiérka Gándhiová. Radikální pravicové složky strany začaly volat po konsolidaci, podpoře nacionalismu a jaderné explozi. Jaderné testy vehementně prosazovali i noví čelní představitelé Indického úřadu pro atomovou energii. Gándhiová tlakům podlehla. Její rozhodnutí o jaderném testu, který úspěšně proběhl, zvedlo vládě podporu veřejnosti o celou třetinu. Gándhiová ale stále odmítala jaderné zbrojení, za prioritu nadále považovala ekonomický rozvoj oproti „nepotřebnému jadernému odstrašování“ [Basrur 2001: 186; Sagan 1996: 67-68; Edwardes 1967: 662].

4.1.2 Rozhodnutí o přijetí jaderného statusu a změna jaderné strategie

Po odstoupení Gándhiové byla schopnost Indie vyrábět jaderné zbraně omezena. Země začala prosazovat politiku jaderného odstrašování (odstrašování beze zbraní). Tato jaderná strategie byla založena na skutečnosti, že „Indie byla schopna vyrobit jadernou zbraň, avšak tuto zbraň neměla v pohotovostním režimu připravenou k okamžitému použití“ [Cohen 2002: 165].

Premiér Morarji Desai, který nahradil Gándhiovou, byl nejprve velkým pacifistou a jaderné zbraně odmítal, následně ovšem nepodepsal Smlouvu o nešíření jaderných zbraní a stejně jako pokus o vytvoření bezjaderné zóny ji označil za diskriminační. V průběhu osmdesátých let ale narůstala jaderná hrozba z Pákistánu, jehož program podporovala Čína. Rajiv Gándhí, původně zastávající totální odzbrojení, nakonec přijal zbrojní program.³ [Basrur 2001: 187].

Roku 1995 bylo následně schváleno provedení testů. Kvůli diplomatickému tlaku ze Spojených států ovšem došlo k jejich odvolání. Nukleární zkoušky horlivě prosazovala Indická lidová strana (BJP), která se dostala k moci v roce 1998. V květnu téhož roku bylo u Pokhránu v Rádžastánu provedeno hned pět podzemních jaderných výbuchů [Rojčík, Petřík 2006: 45].

Indie deklarovala svůj jaderný status o více než třicet let později, než tak mohla učinit. Příčinami zdržení indického nukleárního programu se zabývá George Perkovich svým rozsáhlým textem *India's Nuclear Bomb, The Impact on Global Proliferation*. Perkovich jmenuje tři hlavní důvody zpomalení vývoje programu. Prvním je normativní zájem některých čelných představitelů Indie představit zemi jako stát morálně vyspělejší, než jsou bývalí kolonizátoři či jaderné mocnosti vyhrožující použitím zbraní. Perkovich zdůrazňuje zároveň roli obav z nákladnosti držení jaderných zbraní a vlivu mezinárodního tlaku i sankcí na dovoz technologií, jež následovaly po jaderném testu v sedmdesátých letech [Perkovich 2001: 446-455].

Deklarace jaderného statusu znamenala pro Indii nutnost ustavení nové jaderné doktríny. Země sice nevytvořila jasně formulovanou oficiální doktrínu, ale pozici jaderných zbraní v obranné strategii upravuje dokument vydaný pod názvem „Pracovní jaderná doktrína“. Ta říká, že se země vymezuje proti diskriminačnímu vlastnictví

---

³ V roce 1988 došlo k obnovení vojenského jaderného programu v rámci Organizace pro obranný výzkum a vývoj (DRDO) [Rojčík, Petřík 2006: 44].

nukleárních zbraní vybranými pěti mocnostmi. Indie hodlá pokračovat v jaderném odstrašování, jímž zajistí své strategické zájmy. Jaderné zbraně chce Indie použít jen v případě, že odstrašování selže a zároveň je nenamíří proti jiné jaderné mocnosti jako první (jedná se pouze o případ odvěty). Na konvenční útok Indie neodpoví jinak než prostřednictvím konvenčních sil [Rojčík, Petřík 2006: 59-60].

4.1.3 Závěr případové studie o Indii

V případě indické proliferace je nasnadě zaměřit se na bezpečnostní model, podle něž by zemi vedla směrem k výrobě atomové hlavice obava z Číny. Tento model se ovšem po bližším zkoumání vývoje jaderného programu v Indii nezdá být natolik relevantní, jelikož země přistoupila k nukleárnímu testu o několik let později, než bylo v jejích možnostech tak učinit. Na druhou stranu lze dokázat význam modelu domácí politiky a především modelu normativního, podle něž se Indie snažila změnit vlastní status, zvýšit prestiž státu, v době, kdy upadala.

4.2 *Pákistán: bezpečnostní model*

4.2.1 Náhled do historie pákistánského nukleárního programu

Počátky civilního jaderného programu lze datovat do padesátých let minulého století. Tehdy došlo k ustavení instituce s názvem Pákistánský výbor pro jadernou energii (PAEC), kterou vedl Munir Ahmed Chán. Klíčový posun nastal v polovině šedesátých let v podobě dohody vlády s Kanadou ohledně výstavby jaderné elektrárny KANUPP, jež podléhala mezinárodnímu dozoru. Nedostatečná rychlost rozvoje pákistánského jaderného programu vedla po další prohře s Indií v roce 1972 premiéra Zulfikára Alího Bhutta k rozhodnutí postavit do čela nového organizátora. Tím se stal A. K. Chán, který dříve pracoval v Nizozemsku a na svém seznamu měl velké množství potřebných kontaktů. A. K. Chán stanul v čele výzkumného ústavu v Kahutě. Pákistán byl následně v roce 1974 v zásadě potrestán za indický test, protože Kanada se tehdy rozhodla přerušit dodávky paliva kvůli nedostatečným bezpečnostním zárukám v KANUPPu. Tato skutečnost ještě umocnila pákistánskou touhu po vlastnictví jaderné hlavice. PAEC dokončil její výrobu úspěšně v roce 1983. Pákistán podle všeho mohl provést jaderný test již o dva roky později, přičemž na počátku devadesátých let vlastnil až třináct nukleárních zbraní. Pákistán provedl jaderné testy na konci května roku 1998.

Celkem šest výbuchů odkazovalo na šest výbuchů provedených Indií. Ministerský předseda Naváz Šárif se v roce 1998 ocitl pod tlakem náboženských konzervativců i velké části armády, kteří požadovali odpověď na indický test. K rozhodnutí o změně statusu na jaderný zřejmě přispěly i další faktory, mezi nimiž lze jmenovat chladnou odezvu mezinárodního společenství na indické testy, nevybíravá prohlášení ze strany indických představitelů po testech či nedostatečné bezpečnostní záruky navrhované Spojenými státy [Rojčík, Petřík 2006: 56-57].

4.2.2 Obavy z indické proliferace jako motivace a pákistánská jaderná doktrína

Pákistánskou jadernou proliferaci dle naprosté většiny odborníků nejvíce ovlivnil vztah se sousední Indií, která se stala zemi trvalým rivalem od počátků nezávislosti. Indie představovala pro Pákistán trvalou hrozbu. Státy spolu vedly tři války a roztržky je sužují dodnes. Kromě mnohaletého sporu o Kašmír se přidává i problém odlišného náboženství či režimu. Islámská republika Pákistán se v historii bez úspěchu pokoušela o nastolení demokracie. Pákistán se navíc nachází vůči Indii na pozici méněcenného. Jeho soused je větší rozlohou, má více obyvatel (tím i početnější armádu) a navíc je indická ekonomika několikanásobně výkonnější, proto jde více financí na vojenské účely. Obavy z mnohem mocnějšího souseda a snaha se mu vyrovnat vedly Pákistán do náruče jaderného zbrojení. Stát urychlil rozvoj vlastního jaderného programu vždy jako následek posunu v proliferaci Indie. Na případ Pákistánu tak lze bezesporu aplikovat Waltzovu neorealistickou „řetězovou reakci“. Bezpečnostní model, v mnoha případech selhávající, vysvětluje proliferaci Pákistánu nejúčinněji [Plch 2008: 9].

Další motivy, které mohly vést Pákistán k jaderné proliferaci, hrají méně relevantní roli než v případě Indie. Jak ale zmiňují Rojčík s Petříkem, i v Pákistánu existovaly jiné faktory, jako například národní hrdost spojovaná s jaderným programem či snaha o zvýšení prestiže na mezinárodním poli, měly ovšem zanedbatelný význam. Jako příčinu autoři uvádějí neschopnost samostatnosti Pákistánců při budování jaderného programu a nutnost pomoci ze zahraničí. Autoři se dokonce domnívají, že Pákistán by jadernou zbraň vybudoval v každém případě, tedy i v případě, že by tak Indie neučinila, a to z praktického důvodu, kterým je parita v oblasti konvenčních zbraní [Rojčík, Petřík 2006: 56].

Pákistán nikdy nevytvořil oficiální doktrínu, která by upřesnila, v jakém případě hodlá země využít svůj jaderný arzenál pro řešení konfliktu. Odborníci se ale většinou na úloze pákistánských jaderných zbraní shodují – sloužit mají prioritně k dosažení parity s Indií. Pákistán hodlá podle všeho použít zbraně jako první, a to i v případě indického útoku konvenčními zbraněmi. Země si ale nemůže z finančních důvodů dovolit se sousedem závodit. Pákistán zřejmě zároveň uznává indický strach z Číny. K pákistánské jaderné strategii se vyjádřili někteří vysocí vojenští představitelé. Například podle generála Chálida Kidvaje, ředitele Odboru strategického plánování pákistánské armády, mají být nukleární zbraně použity v případě “ohrožení existence Pákistánu”. Tedy v případě, že Indie zemi napadne a zabere větší část jejího území, zničí větší část pákistánských ozbrojených sil či se pokusí o ekonomickou blokádu nebo destabilizaci politické situace v Pákistánu [Rojčík, Petřík 2006: 61; Plch 2008: 31-32].

4.2.3 Závěr případové studie o Pákistánu

Na případové studii zaobírající se pákistánským jaderným programem lze jasně demonstrovat relevanci Saganova bezpečnostního modelu. Pákistán považuje sousední Indii za reálnou hrozbu, a to nejen její nukleární, nýbrž i jaderné síly. Indie tuto islámskou republiku překonává snad na všech úrovních – v počtu obyvatel, rozloze, v ekonomické oblasti i technologické vyspělosti. Pákistán se proto snaží v řetězové reakci na události v Indii nezůstat vůči svému vyspělejšímu regionálnímu soupeři příliš v závěsu.

4.3 Izrael: bezpečnostní model a teorie koalic ve státě

4.3.1 Vývoj izraelského jaderného programu a strategická doktrína

Izrael již od počátků svého jaderného výzkumu uplatňuje takzvanou politiku jaderné dvojznačnosti.⁴ Jeho jaderný program je zahalen tajemstvím a držení jaderných zbraní nikdy nebylo oficiálně dokázáno. Izraelský jaderný program byl zahájen ve 40. letech, prakticky ihned po vyhlášení nezávislosti. Podporovala jej především skupina kolem tehdejšího premiéra Ben-Guriona, ale měl i mnoho oponentů, mezi nimiž se

---

⁴ Přestože Izrael nikdy oficiálně nedeclaroval vlastnictví jaderných zbraní, v rámci své jaderné doktríny světu demonstruje, že je vlastní. Současně ovšem popírá jejich existenci. To je de facto fundamentální součástí izraelské jaderné doktríny [Vlček 2009].

vyskytovala taková jména jako Ariel Šaron či Jicchak Rabin. Etel Solingenová aplikuje na případ Izraele svoji teorii koalic ve státě – vidí podporu či naopak odmítání jaderných zbraní jako výsledek rozdílného pohledu na věc dvou koalic (zde politických stran), a to Strany práce a s ní spojených nalevo či uprostřed politického spektra umístěných stran, na druhé straně potom populistické koalice vedené stranou Likkud. Podle Solingenové jednání Labor koalice odpovídá odmítání jaderné zbraně jako odstrašujícího prostředku, protože tato koalice je více otevřena mezinárodním institucím, teritoriálním kompromisům a okolním režimům. Na druhé straně koalice vedená stranou Likkud je spíše nedůvěřivá vůči mezinárodním institucím a není nakloněna kompromisu s Palestinci. Beginova strana Likkud stála i za preventivním vybombardováním jaderného reaktoru Osirak v Iráku v roce 1981 [Solingen 1994: 153-155].

Významnou pomoc při budování jaderného programu poskytovala Izraeli především v 50. letech Francie, která viděla v jaderném Izraeli protipól k rostoucí moci Násirova Egypta. Kvůli skutečně velmi dobrým vztahům Izraele a Francie se přepokládá, že u prvního francouzského jaderného testu v roce 1960 byli přítomni i izraelští vědci, čímž Izrael získal hodnotné informace, které znamenaly urychlení vývoje. Francie ovšem po izraelském preventivním útoku na arabské země v roce 1967 uvalila na zemi zbrojní embargo, čímž Izrael ztratil svůj hlavní zdroj dodávek uranu, jehož se mu dostávalo z francouzských kolonií v Africe. Židovský stát podle všeho již v roce 1967 vlastnil nukleární nálože. Odhadovaný počet se pohybuje v rozmezí dvou až třinácti náloží. Izrael začal posléze tajně spolupracovat s JAR. Na podzim roku 1979 mělo údajně dojít nad Atlantikem k jadernému testu. Zda ho provedl přímo Izrael, či JAR, ale není známo [Farr 1999: 23, Vlček 2009, Martinů 2006: 29].

O použití jaderných zbraní se v Izraeli uvažovalo v roce 1973 v rámci války Jom Kippur, kdy byla země napadena okolními arabskými státy, ale vzhledem k úspěšnému protiútoky Izraele, který vedl k ústupu arabských států, k použití nakonec nedošlo. Jiná kritická situace nastala roku 1991, kdy Irák v rámci války v Perském zálivu ostřeloval izraelská města. Tehdejší vláda v čele s premiérem Šamirem počítala s možností použití atomových kapacit, a to v případě chemického útoku [Martinů 2006: 30-32].

Izrael nikdy nepodepsal Smlouvu o nešíření jaderných zbraní. Jeho oficiálním stanoviskem zůstává slib Ben-Guriona prezidentu Kennedymu, že Izrael nebude prvním státem na Blízkém východě, který použije jaderné zbraně. Izrael rovněž naznačil, že tyto zbraně představují poslední možnost řešení konfliktu. Této možnosti Izraelci

využijí, ale pouze v případě bezprostředního ohrožení existence státu [Martinů 2006: 34].

Odborník na proliferaci Werner D. Farr vymezuje sedm základních účelů, k nimž mají izraelské jaderné zbraně sloužit [Farr: 1999]:

1. deterrence rozsáhlého konvenčního útoku
2. deterrence všech úrovní nekonvenčního útoku
3. preempce jaderného útoku nepřítele
4. podpora konvenční preempce jaderných zařízení nepřítele
5. podpora konvenční preempce nejaderných zařízení nepřítele
6. potřebnost v případě jaderné války
7. Samsonova volba – poslední prostředek

Izrael se domnívá, že by v případě deklarování jaderného statusu státu došlo k vzednutí enormní vlny nevole ze strany sousedních států regionu. Ty by dříve či později začaly usilovat o držení vlastních atomových hlavic. Neodmyslitelným atributem izraelské politiky přitom zůstává nepřipustit, aby jakákoliv arabská země získala jaderné zbraně. V případě Izraele se jedná v tomto ohledu doslova o otázku přežití. Židovský stát svou doktrínou uplatňování politiky jaderné dvojznačnosti zároveň vytváří v regionu určitou rovnováhu nejistoty. Možní agresori si totiž nemohou být jisti, za jakých okolností by země přistoupila k použití své ultimátní zbraně. Izrael mimo jiné doktrínou využívá i výhod postavení jaderné mocnosti, zároveň ale netrpí politickými problémy, které s sebou tato pozice přináší [Martinů 2006: 35, Vlček 2009].

4.3.2 Zajištění bezpečnosti země jádrem izraelské politiky

Motivy vedoucí Izrael k držení jaderných zbraní se dají nejlépe vysvětlit podle realistického přístupu, který říká, že bezpečnost státu je na prvním místě, a to o Izraeli obklopeném více či méně nepřátelskými arabskými státy platí zcela jistě. Kromě toho slouží zbraně i jako deterrence protivníků: „Jaderné zbraně jsou tedy vyráběny a připraveny, aby hrozba jejich použití donutila protivníky k ukončení nepřátelských aktivit, a slouží jako navýsost strategický prostředek“ [Ogilvie-White 1996: 44-45].

Jak jsem již zmínila, roli sehrály i vnitřní determinanty, a to převážně domácí politické skupiny, které v danou chvíli byly u moci. I Jiří Martinů ve svém příspěvku do Proliferace jaderných zbraní konstatuje: „V izraelské společnosti je otázka jaderných zbraní dlouholetým tabu, něčím nedotknutelným a neuchopitelným. Existuje celospolečenská dohoda o tom, že se jedná o věci, o kterých je lépe nemluvit a nechat je, jak jsou. Aniž bychom se chtěli pustit do normativního rozboru, zda-li je tato politika správná, nebo ne, je třeba upozornit na to, že se jedná o zaběhnutý politický konsenzus udržovaný, pouze s několika výjimkami, napříč celým politickým spektrem“ [Martinů 2006: 37].

4.3.3 Závěr případové studie o Izraeli

Budoucnost jaderného programu Izraele závisí především na politické situaci na Blízkém východě, která ale nadále zůstává napjatá. Stěží můžeme očekávat, že se Izrael připojí k NPT a svých nukleárních kapacit se vzdá. Zajištění bezpečnosti či doslova holé existence židovského státu zůstává pro Izraelce prioritou, proto lze v případě Izraele označit bezpečnostní model za nejrelevantnější. Nelze ovšem zároveň opomenout vliv politických skupin uvnitř státu a jejich význam v otázce proliferace.

5. Jaderné odzbrojení na Ukrajině a v Jihoafrické republice: dominance normativního modelu

5.1 Úvod do problematiky odzbrojování

Celosvětovou snahu o kontrolu zbrojení a odzbrojování sledují mnozí odborníci se značnou skepsí, jiní zase s bezmeznou nadějí. V takzvaném prvním jaderném věku, který byl ukončen zánikem bipolárního světa, zaměřovaly země více pozornosti na kontrolu zbrojení kvůli nebezpečí neustále rostoucích jaderných arzenálů supervelmocí (vertikální proliferace). Ve druhém jaderném věku se jedná spíše o proliferaci horizontální, tedy hrozbu celkového růstu počtu jaderných zemí v nynějším multipolárním světě [Gray 1999: 5-9]. Kuchyňková poukazuje na skutečnost, že význam přijatých smluv klesá a může se tak dít i v případě smluv nově uzavřených. Jako příčinu přitom vidí právě zánik bipolárního charakteru uspořádání [Kuchyňková, Suchý 2005: 10-11].

Multilaterální kontrolní režimy jsou soustavně porušovány kvůli zemím, jež často odmítají spolupracovat. V tomto případě lze jmenovat Irák či v současné době Írán vůči smlouvě NPT a jejich nedodržování závazků vyplývajících ze smlouvy vůči inspektorům z MAAE. Kuchyňková poukazuje rovněž na neúspěch smlouvy SALT II, která po roztržce s Ruskem nebyla ratifikována, nebo odstoupení od smlouvy ABM, jež oznámil americký prezident George Bush jr. roku 2001. Smlouvě NPT již byla věnována třetí kapitola této práce. Autorka naopak vyzdvihuje význam SORTu, který podle ní „odráží snížení pravděpodobnosti přímé bojové konfrontace amerických a ruských jaderných arzenálů a nové bezpečnostní hrozby v podobě mezinárodního terorismu a proliferace různých typů zbraní hromadného ničení“ [Kuchyňková, Suchý 2005: 50].

Co se týče jaderného odzbrojení, nelze opomenout význam bezjaderných zón, kterých v současnosti existuje několik, a to konkrétně bezjaderná zóna africká, aseanská, zóna v Latinské Americe a Karibiku a dále pak v Jižním Pacifiku a Střední Asii. Ve výsledku zóny pokrývají celou jižní polokouli s výjimkou oceánů. V budoucnosti by mohla vzniknout oblast bez nukleárních zbraní i na Blízkém východě. Tam ovšem komplikuje vyjednávání neustálý spor mezi arabským světem a židovským státem Izrael. Zvláštními smlouvami se řídí zákaz umístování jaderných zbraní do vesmíru a na Antarktidu [OSN, 2005].

Kromě bezjaderných zón vznikla ale i koncepce jednoho bezjaderného státu. Mongolsko v roce 1992 prohlásilo své území za bezjaderné. Valné shromáždění OSN rozhodnutí Mongolska podpořilo prostřednictvím schválení koncepce bezjaderného státu, a to v roce 1998. O dva roky později navíc všech pět zemí jaderného klubu poskytlo Mongolsku negativní bezpečnostní záruky. Zavázaly se tak nepoužít proti této zemi jaderné zbraně. Podobně se pak v roce 1999 prohlásilo za bezjaderný stát Rakousko [Závěšický 2005: 150].

5.2 Postsovětské republiky

5.2.1 Hrozba použití atomové zbraně v nástupnických státech

Po pádu Sovětského svazu vyvstala alarmující otázka, jaký osud potká atomové zbraně umístěné na území bývalých sovětských republik. Přesné počty zbraní či to, kde jsou umístěny, nebyly dopodrobna známy. Neméně závažným problémem se pak stala kontrola zbraní. Touto problematikou se zabývá Wiliam Walker ve svém odborném článku *Nuclear Weapons and the Former Soviet Republics* [Walker 1992]. Vyjadřuje v něm obavu, že příslib zemí ohledně odzbrojení bude překonán ekonomickými strastmi, ale i konflikty mezi nově vzniklými národy. Na druhé straně vidí naději v politických změnách, které by mohly přinést nové příležitosti vedoucí k postupné denuklearizaci celé Eurasie. Rozpad Sovětského svazu podle Walkera poukázal na skutečnost, že ekonomický rozvoj, nikoli vlastnictví jaderných zbraní, je garancí bezpečnosti států.

Po zániku SSSR svět upíral zrak k nástupnickým státům s velkými obavami, a to především proto, že existovala reálná možnost, že země rozpoutají jadernou válku mezi sebou navzájem. Bez centrální kontroly nad jadernými kapacitami vyvstávala hrozba jaderného terorismu a narušení přírodního prostředí. Kromě toho další variantou katastrofického scénáře bylo šíření jaderné technologie a znalostí do zemí, které o proliferaci usilují. Čtvrtou nejčastěji zmiňovanou variantou je posléze potencionální obava zemí Středního východu a Asie z nových jaderných sousedů, v důsledku čehož by urputněji usilovaly o získání jaderné výzbroje. To by celkově vedlo k nepříznivému dopadu na Smlouvu o nešíření jaderných zbraní [Walker 1992: 255-256].

Walker v článku odhaduje počet jaderných hlavic umístěných na území Ukrajiny na více než 1 400.⁵ Téměř stejný počet hlavic se nacházel na kazašském teritoriu. Obě země měly přitom již se zánikem Sovětského svazu špatné zkušenosti s jadernou silou. Havárie v Černobylu vytvořila na Ukrajině a v Bělorusku obavy z čehokoliv jaderného. Jaderné testy v Kazachstánu, konkrétně jejich následky na životní prostředí, způsobily to samé i v této středoasijské republice [Walker 1992: 266].

Deklarace z Alma Aty z 22. prosince 1991 a později i Lisabonský protokol připojený ke smlouvě START v květnu téhož roku zavazovaly všechny republiky (Ukrajinu, Bělorusko a Kazachstán) odevzdat své taktické zbraně Rusku nejpozději do 1. července 1992 a strategické nukleární zbraně nejpozději do konce roku 1994. Postsovětské republiky byly krom toho vyzvány k přistoupení k NPT jako nejaderné státy [Kuchyňková, Suchý 2005: 50-51, Muzychko 2008: 8-9]. Protokol byl posléze všemi zeměmi ratifikován.

5.2.2 Ukrajina: identifikace se Západem

Rozpad SSSR zanechal Ukrajinu na, dá se říci, ekonomickém bodu mrazu. Jak již bylo uvedeno v předchozí části kapitoly, země byla ze všech evropských států nejvíce zasažena černobylskou tragédií, což zčásti předurčilo vývoj prvních jednání vlády o denuklearizaci. Ukrajině se od počátku nezamlouvaly smlouvy sjednané mezi státy SNS (Společenství nezávislých států), které dávaly nejvíce pravomocí do rukou Ruska. Prezidenti ostatních států mohli jen slepě přihlížet, protože jediným člověkem, který mohl rozhodnout o použití jaderné zbraně, se stal Boris Jelcin. Ukrajinský parlament se proti nemožnosti práva veta ostře ohradil. Chyběla rovněž společná kontrola států SNS nad likvidací jaderných zbraní. Státům se nepodařilo vyřešit spory ani na jednání v Minsku v únoru 1992. Od roku 1993 začal sílit tlak na Ukrajinu ze strany Ruska i Spojených států. Rusové požadovali její připojení ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní a vyhrožovali nedodržením STARTu, několikrát zastavili dodávky energetických surovin do země a vyhrožovali i obsazením

---

⁵ Údaje o počtu hlavic se různí podle zdrojů. Někde se hovoří až o dvou tisících jaderných hlavic na Ukrajině. Na území bývalých sovětských republik se nacházely především interkontinentální balistické střely a zbraně rozmístěné na těžkých bombardérech, z nichž největší zásoby měla opět Ukrajina [Walker 1992: 257].

Krymu ruskou armádou. Spojené státy na druhou stranu vyhrožovaly izolací, pokud země neodzbrojí. Strach z ponechání napospas Rusku nechával mezi odborníky prostor pro debatu, zda by si Ukrajina neměla z bezpečnostních důvodů zbraně ponechat [Muzychko 2008: 8-13].

Problém pro Ukrajinu ale nepředstavovaly jen hrozby přicházející z Ruska. Rozmontování jaderných zbraní a celková denuklearizace byly pro stát rovněž přespříliš nákladné. USA zpočátku nabídly finanční pomoc ve výši 175 miliard, která ovšem nebyla dostačující [Walker 1992: 267].

Zásadní význam měl pro ukrajinské odzbrojení nový přístup Spojených států k Ukrajině ve druhé polovině roku 1993. Zmírnění nátlaku, poskytnutí pomoci Ukrajině při vstupu do GATT, získání půjček od mezinárodních finančních institucí a nakonec i navýšení americké částky nabídnuté na denuklearizaci Ukrajiny přispěly k vytvoření Třístranné dohody s USA a Ruskem. Ta byla ratifikována v lednu 1994 v Moskvě, přičemž Ukrajina se v ní zavázala odstranit během sedmi let veškeré jaderné střely ze svého teritoria. Následně 16. května 1994 byla podepsána dohoda mezi Ukrajinou a Ruskem o opatřeních určených pro realizaci Třístranné dohody, která předpokládala, že strategické jaderné zbraně mají být odstraněny z území Ukrajiny nejpozději během roku 1997. Rusko se zavázalo zásobovat atomové elektrárny palivem, což byla kompenzace za jaderné hlavice. Navíc souhlasilo, že bude kompenzovat finanční hodnotu taktických jaderných zbraní vyvezených z Ukrajiny do 22. května 1992. V souladu s Třístrannou dohodou se USA a Ruská federace zavázaly: nepoužívat sílu nebo nevyhrožovat silou Ukrajině ani nepoužívat ekonomického nátlaku, požádat o okamžitý zásah Rady bezpečnosti OSN v případě, že Ukrajina bude napadena nebo jí bude vyhrožováno útokem s použitím jaderných zbraní, a nepoužívat jaderné zbraně proti nejaderným státům, které podepsaly NPT a nejsou v unii s jaderným státem. Vedoucí političtí činitelé Ukrajiny v důsledku mnohačetných garancí usoudili, že bezpečnost Ukrajiny je zajištěna lépe prostřednictvím smluv než ovládním atomového arzenálu [Muzychko 2008: 14-16].

Z tohoto úhlu pohledu by se mohlo zdát, že v případě Ukrajiny lze jednoduše aplikovat bezpečnostní model, podle nějž by se země přiklonila k denuklearizaci v momentě radikálního snížení hrozby útoku z Ruské federace díky bezpečnostním zárukám Spojených států. Skutečnost tomu ale zcela neodpovídá. Vliv na ukrajinské odzbrojení měla i vnitrostátní politická situace v kombinaci s finanční zátěží, kterou nukleární arzenál pro zemi představoval.

“V Nejvyšší radě Ukrajiny se názory na problematiku jaderných zbraní daly rozdělit do dvou hlavních skupin. První byla pro co nejrychlejší ratifikaci Lisabonského protokolu a odevzdání jaderných zbraní. Argumentace této skupiny byla jednoduchá: Ukrajina nemá dostatečné finanční a technologické prostředky na udržení vlastního jaderného arzenálu a bez zajištění správných podmínek pro jejich údržbu se časem vlastní jaderné zbraně stanou pro Ukrajinu nebezpečím. Do této skupiny patřili rovněž radikálové z vojenských kruhů, kteří tvrdili, že co nejrychlejší odevzdání jaderných zbraní přispěje k nastolení dobrých vztahů mezi Ukrajinou a Západem ve vojenské oblasti, založených na antiruských principech. Avšak většina deputátů a vojenských činitelů propagovala jiný názor; podle nich Ukrajina měla zůstat jadernou mocností. Z tohoto hlediska bylo odevzdání jaderných zbraní procesem, kterým Ukrajina ztratí svoji obranyschopnost” [Muzychko 2008: 23]. Pátého prosince 1994 se Ukrajina nakonec připojila svým podpisem k signatářům Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, důsledkem čehož vstoupila v platnost zároveň smlouva START I. Poslední nukleární zbraň byla převezena do Ruska na jaře 1996.

V případě Ukrajiny bývá ale odborníky nejčastěji zmiňován model normativní. I Muzychko ve své práci uvádí, že se část vysoce postavených politiků domnívala, že odzbrojení může Ukrajině zvýšit mezinárodní prestiž, a to především v době počátku fungování země jakožto suverénního státu.

Rojčík zmiňuje v souvislosti s normativním modelem, a to konkrétně s teorií identity Williama Longa a Suzette Grillotové, že ukrajinské rozhodnutí denuklearizovat bylo zásadně ovlivněno vnímaním sebe sama jakožto člena západní, liberální komunity států, která Ukrajinu přijme, pouze pokud se vzdá jaderných zbraní [Rojčík 2006: 21; Long, Grillot 2000]. Podle těchto teoretiků je Ukrajina příkladem státu, kde přesvědčení ovlivňovalo politické rozhodování skrze vliv na formování preferencí státu a státní strategii v měnícím se mezinárodním prostředí.⁶

5.2.3 Závěr případové studie o Ukrajině

Faktory vedoucí k ukrajinskému rozhodnutí o jaderném odzbrojení země nejlépe odpovídají normativnímu modelu. Země si takovým postupem zajistila zvýšení mezinárodní prestiže. Sama se vnímala spíše jako člen západní liberální společnosti (teorie identity). K vývoji na Ukrajině mohl ale přispět i rozpad SSSR a vliv

---

⁶ Kauzální přesvědčení jsou definována jako „přesvědčení o vztahu příčin a následků, jež odvozují svou autoritu z konsenzu uznaných elit“ [Long, Grillot 2000: 27].

prozápadních vlivných skupin volajících po posílení vztahů se Západem a upozorňujících zároveň na enormní výdaje za udržování zbraní.

5.3 Jihoafrická republika: symbol odzbrojení

5.3.1 Memorandum obranných sil a historie proliferace

Informace týkající se nukleární historie Jihoafrické republiky (JAR) za apartheidu jsou z velké části nedostupné kvůli zákonům o utajení. Vědci, inženýři a manažeři vypustili do světa více technologických než politických informací o programu. Došlo zároveň ke zničení většiny politických nahrávek. Vyřazení citlivých technických informací týkajících se proliferace, které by mohly napomoci jiným státům v rozvoji zbraní, je mimo to zakázáno v závazcích spojených se smlouvou NPT. Jedním z mála dokumentů, které se dostaly na veřejnost, je memorandum obranných sil z roku 1975 doporučující výrobu jaderné zbraně. Memorandum zaslal šéf Obranného sboru R. F. Armstrong veliteli Jihoafrických obranných sil H. H. Biermannovi. Dokument ukazuje v novém světle postoj armády v polovině sedmdesátých let, ale poukazuje i na jihoafricko-izraelskou spolupráci. Židovský stát údajně nabídl JAR střely a možná i jaderné hlavice. Poslední bělošský prezident JAR F. W. de Klerk ve svém projevu v roce 1993 spolupráci s Izraelem zapřel. Neexistují sice důkazy, že by země vyvíjela v memorandu zmiňovaný izraelský zbrojní systém Jericho, zato využívala izraelskou raketovou technologii při spolupráci na rozvoji raketového programu v osmdesátých letech [Harris, Hatang, Liberman 2004: 459-461].

Tři roky poté, co získala Jihoafrická republika v roce 1961 nezávislost, premiér Hendrik Verwoerd odmítl účast na jednání o smlouvě NPT, které se konalo v Ženevě. Jeho následovník B. J. Vorster následně odmítl smlouvu jako celek, přičemž oznámil zahájení nového jihoafrického procesu na obohacení uranu. Ke spolupráci přizval všechny nekomunistické státy. Vorster prohlásil, že JAR „nebude omezována v podpoře mírového využití jaderné energie“. V šedesátých letech lídři apartheidu šestinásobně zvýšili výdaje na obranu. Došlo k extrémní militarizaci režimu a parlament prakticky ztratil dohled nad činností armády. Rozhodnutí o vyvíjení jaderné zbraně mohlo podle Purkitta a Burgesse padnout v roce 1974 při konzultacích Vorstera s hlavami

kabinetu a obranných sil⁷. Vorster si nechtěl zneprátnit Západ, proto se rozhodl program utajit. Neohrozil tak možnost JAR získat vysoce obohacený uran ani utajovanou kooperaci s Izraelem [Purkitt, Burgess 2002: 187-188].

5.3.2 Příčiny přechodu z mírového jaderného programu na vojenský

Rozhodnutí ohledně zahájení proliferace jaderných zbraní vysvětlují odborníci nejčastěji na základě bezpečnostního modelu, k němuž přiřazuje případ JAR například Tůma, podle nějž nejvyšší státní zastupitelé cítili v polovině sedmdesátých let ohrožení režimu apartheidu, a to v důsledku působení kubánských jednotek v Angole [Tůma 2009: 66].

Bezpečnostnímu modelu nahrává i zveřejněné memorandum. Armstrong v něm ovšem používá odlišné argumenty. Před rokem 1975 sloužila k ospravedlnění jaderného programu převážně hrozba sovětského útoku z okolních zemí. Jihoafrická republika plánovala, že pokud by k útoku došlo, mohla by využít své jaderné kapacity k vydírání Spojených států. Američané by se posléze postavili na stranu JAR. Situace se ale podle Armstronga změnila. V polovině sedmdesátých let šlo spíše o hrozbu „afrického původu“. Taktických jaderných zbraní by se mohla zmocnit teroristická organizace nebo Organizace africké jednoty (OAU), a to za pomoci Číny. Tento argument ovšem nemá velkou váhu, jelikož memorandum nevysvětluje, proč by Čína měla teroristy zásobovat [Harris, Hatang, Liberman 2004: 462-463].

Faktory vedoucími k militarizaci nukleárního programu Jihoafrické republiky se zabývá i Peter Liberman ve svém článku *The Rise and the Fall of the South African Bomb*. Za spouštěče militarizace považuje rovněž bezpečnostní hrozby z Kuby a SSSR. Libermanovi oponují Helen E. Purkittová a Stephen F. Burgess ve své odezvě na publikovaný Libermanův rozbor jihoafrické proliferace v článku *Correspondence: South Africa's Nuclear Decisions*. Autoři mu vytýkají, že přehlíží další zásadní faktory, jakými je například politická psychologie. Představuje tak JAR spíše jako spořádaný stát než menšinou vedený a bezpečností posedlý režim, jenž vyvíjel tajný sofistikovaný biologický a chemický válečný program v osmdesátých letech dvacátého století.

---

⁷ Podle jiných autorů vláda rozhodla o vybudování zbraní až mezi lety 1977 a 1978. K takové domněnce dochází i Peter Liberman ve svém článku *The Rise and the Fall of the South African Bomb* [Liberman 2001].

Podle názoru Purkittové ale přispělo k vývoji jihoafrické jaderné zbraně několik psychologických faktorů, za něž považuje extrémní smysl pro nacionalismus u vůdců apartheidu, „lágr komplex“ a obavy z komunistů a černých nacionalistů podporovaných Sověty [Purkitt, Burgess 2002: 186-187].

5.3.3 Zánik apartheidu a odzbrojení

Liberman ohledně příčin vedoucích k odzbrojení JAR předkládá tři faktory: ukončení bezpečnostních hrozeb, změnu ve vedení státu spojenou s větší otevřeností vůči světu a především spoluprací se Spojenými státy a za třetí pro republiku nepřijatelné výdaje za nukleární program. Liberman se stejně jako Solingenová zaměřuje v první řadě na změnu ve vedení země. Upozorňuje přitom na změnu na postu prezidenta. Nacionalistu a militaristu P. W. Botha vystřídal v roce 1989 F. W. de Klerk s o něco demokratičtějším a liberálnějším způsobem vládnutí. Liberman ale podle Purkittové a Burgesse zanedbává tlak Spojených států vyvíjený na JAR mezi lety 1987 až 1989, který byl způsoben obavami, že přechod k režimu vedenému Africkým národním kongresem přinese ruku v ruce i jadernou proliferaci. Podobně podali Američané demarši de Klerkově vládě i v roce 1994 kvůli obavě z proliferace chemických a biologických zbraní. JAR v obou případech s Američany vyjednávala a přistoupila na jejich požadavky. De Klerk a afrikánská elita se rovněž méně zajímali o ekonomickou liberalizaci než o eventuální převzetí moci Africkým národním kongresem. Liberman podle autorů přehlíží i další tlak na denuklearizaci státu, a to ze strany Jihoafrických obranných sil. Jaderné zbraně podle nich vysoce zatěžovaly rozpočet. Obranné síly přitom potřebovaly peníze na financování modernizace jihoafrických konvenčních sil. Libermanova teorie není zcela přesná i z toho důvodu, že členové obranných sil nebyli zastánci ekonomické liberalizace, nýbrž tvrdí afrikánští nacionalisté a zastánci režimu [Purkitt, Burgess 2002: 186-190].

Ukončení jaderného zbrojního programu a demontáž všech svých šesti jaderných zbraní vyhlásila Jihoafrická republika ústy svého prvního černošského prezidenta Nelsona Mandely v roce 1993. JAR se tak stala vůbec první zemí, jež se vzdala vlastních nukleárních zbraní. Nový přístup JAR velmi příznivě ovlivnil průběh a závěry Hodnotící a prodlužovací konference NPT v roce 1995 [Tůma 2009: 69].

Rozhodnutí o zbavení se jaderného arzenálu lze zřejmě nejlépe vysvětlit pomocí normativního modelu. Cílem nové JAR se stala ve světě velmi oceňovaná globální

kontrola zbrojení. Připojení ke globálnímu neproliferačnímu režimu přispělo ke zvýšení prestiže země, zlepšení zahraničních styků, ale i posílení demokratické průhlednosti. Jihoafrická republika získala posléze vedoucí úlohu při vytváření bezjaderné africké zóny, již prosazoval Africký národní kongres ještě předtím, než se ujal moci [Harris, Hatang, Liberman 2004: 458].

Progresivní přístup k odhalení jaderné minulosti by mohl podle některých odborníků získanou prestiž umocnit. Hlavním důvodem, proč by Jihoafrická republika měla zveřejnit dokumenty z dob apartheidu, je potřeba získání dostatku vědomostí potřebnému k vytvoření globálního neproliferačního režimu a odpovědnému jadernému opatrovnictví. JAR může posloužit jako příklad - země vyvíjela zbraně, aby se jich po letech vzdala. Velká část proliferační historie, hlavně u nedeklarovaných států jako KLR, Izrael, Pákistán a Indie, přitom zůstává zahalena rouškou tajemství, proto jsou informace velmi žádané. Přestože je každý případ víceméně unikátní, JAR jako izolovaný stát s omezenými finančními zdroji představuje typický příklad aspiranta na jaderný status. Proliferace byla v JAR ovlivněna faktory, které se mohou objevit jinde na zemi. Zásadní význam mají rovněž informace o tom, jak země zvládla získat ze zahraničí materiál či technologie. Následně by se tak mohl inovovat kontrolní režim týkající se vývozu [Harris, Hatang, Liberman 2004: 467 - 468].

5.3.4 Závěr případové studie o Jihoafrické republice

Většina odborníků zabývajících se jadernou proliferací v JAR se shoduje, že přechod od civilního jaderného programu k výrobě atomové hlavice lze nejlépe vysvětlit pomocí bezpečnostního modelu. Hrozbu pro tehdejší režim apartheidu představovalo působení kubánských jednotek v Africe, rozšiřování vlivu Sovětského svazu na tomto kontinentě či různé africké skupiny působící proti režimu. Oproti tomu odzbrojení JAR nelze vysvětlit pomocí unikátního modelu. Přestože normativní model se zdá jako nejrelevantnější (JAR získala značnou prestiž, když se jako první vzdala jaderných kapacit), v zemi došlo k překotným změnám i co se týká ukončení bezpečnostních hrozeb po zániku SSSR a vývoje na domácí politické scéně směrem k větší otevřenosti státu. K rozhodnutí o ukončení proliferace mohl navíc přispět ekonomický faktor, tedy enormní náklady spojené s jaderným programem a udržováním zbraní.

Závěr

Převážná většina zemí dnešního světa se stala součástí celosvětového proti-proliferačního režimu, jenž je veden snahou o kontrolu jaderného zbrojení, nenavyšování počtu zemí vlastnících atomové zbraně a rovněž (s výjimkou Číny) snahou o redukci současných nukleárních arzenálů u pětice velmocí, kterým byl jaderný status uznán. Stěžejní součástí této práce tvořily případové studie tří zemí, jež nepodepsaly Smlouvu o nešíření jaderných zbraní a vybudovaly více či méně tajné nukleární arzenály, čímž se ocitly mimo globálně preferovaný proti-proliferační režim. V Izraeli došlo za vlády amerického prezidenta Nixona k důležitému uznání významu izraelské nezávislé a nepřiznané jaderné politiky. Spojené státy následně přestaly zemi tlačit k podpisu. Izraelská jaderná doktrína říká, že země nebude první, která použije jadernou zbraň. Indie a Pákistán shledávají NPT diskriminační smlouvou, která povoluje držení zbraní pouze vybraným velmocím, a proto svůj podpis rovněž nepřipojily. Smlouva o nešíření jaderných zbraní tvoří dosud i přes veškerou kritiku jádro proti-proliferačního režimu. Zkoumání jejího obsahu, ale i pozitiv a negativ, navodilo spolu s proliferační debatou kontext zkoumané problematiky.

Za analytický rámec při zkoumání faktorů vedoucích země k proliferaci byly v této práci prioritně zvoleny tři Saganovy explanatorní modely. Bezpečnostní model zdůrazňující význam vnějších faktorů ohrožujících národní bezpečnost státu, model domácí politiky zaměřující se na příčiny proliferace vzniklé uvnitř státu a model normativní, vyzdvihující symboliku zbraní a prestiž vzniklou jejich získáním. Zmíněné modely doplnily technologický determinismus a teorie jednotlivce. Aplikací obecných Saganových modelů na případové studie zkoumající příčiny proliferace v Indii, Pákistánu a Izraeli dochází práce k závěru, že neexistuje obecná teorie vysvětlující proliferační rozhodnutí. Lze přitom tvrdit, že v Izraeli a Pákistánu hrála při iniciaci proliferace stěžejní roli bezpečnostní otázka, v Indii ale převažoval vliv domácí politiky a symboliky. Faktorů vedoucích země ke snaze opatřit si nukleární arzenály tedy existuje více. Relevance jednotlivých Saganových modelů se může v průběhu času měnit, a to v závislosti na podmínkách, v nichž je daná země nucena existovat a rovněž se jim přizpůsobit. Kromě většinově multidimenzionálního charakteru proliferačních motivů dochází práce rovněž k závěru, že explanatorní modely lze aplikovat i na země, jež se naopak rozhodly denuklearizovat. Konkrétní dva případy byly demonstrovány

nejprve prostřednictvím případové studie o Ukrajině, která atomové zbraně získala po rozpadu Sovětského svazu a posléze se jich zbavila, a to převážně z důvodu prestižního. Druhou zemi pak představovala Jihoafrická republika, jež se vzdala svého nukleárního arzenálu jako první na světě po pádu režimu apartheidu. I v jejím případě lze považovat normativní model za nejrelevantnější.

Otázkou zůstává, zda se má svět indického, pákistánského či izraelského programu obávat. Indie ve své jaderné doktríně stejně jako Izrael tvrdí, že nebude první zemí, která zbraň použije, a své jaderné vybavy využívá k odstrašování. To samé se dá říci o Pákistánu, který chce zbraň použít pouze v případě ohrožení existence země. Jako závažnější problém se v současnosti jeví jaderný program v zemích, v nichž je povaha režimu nedemokratická. Takové země v současné době představují prioritně Írán či KLR. V případě tří "hříšníků" narušujících neproliferační režim se jeví jako největší hrozby možnost nehody či přístupu neoprávněných osob (teroristických skupin) k jaderným zbraním. Tato možnost se jeví reálně převážně v případě Pákistánu, na jehož území operuje hnutí Taliban. V Pákistánu navíc ztroskotaly snahy o zavedení demokracie, proto právě jaderná proliferace v této islámské republice představuje pro země pohybující se v rámci proti-proliferačního režimu ze tří „neposlušných států“ největší hrozbu. Kromě zmíněných hrozeb vyvolává obavy i šíření informací, technologií a materiálu, a to právě z nedeklarovaných jaderných států do zemí, jejichž vlastnictví zbraní nukleárního charakteru by mohlo způsobit hlubší narušení proti-proliferačního režimu.

Celkově lze říci, že budoucí vývoj na poli jaderné proliferace můžeme předvídat jen stěží, jelikož na velké množství otázek stále scházejí jednoznačné odpovědi. Nalézt adekvátní přístup k zemím, jež se podílejí na proliferaci, se tak stává během na dlouhou trať.

Summary

The purpose of this Bachelor thesis is to find and examine the main nuclear proliferation motives of India, Pakistan and Israel, three countries that have not signed the Treaty on the Nonproliferation of Nuclear Weapons (NPT). Their classified nuclear programmes and lack of control mechanisms continue to be a threat to the nonproliferation regime respected by the most of the countries in the world.

The first and second parts of the thesis, dealing with NPT and a debate between proliferation optimists, pesimists and advocates of the irrelevance of the nuclear weapons, evoke background to the research questions.

The third chapter discusses the three Scott Sagan's models, which form the basis of the theoretical framework of the thesis. These concepts represent security, domestic and normative models that clarify the motives, for which countries are willing to acquire an autonomous nuclear arsenal.

In the fourth segment, Sagan's models are applied on concrete case studies of India, Pakistan and Israel. The thesis consequently examines the relevance of the models in each case and their potential general validity. The fifth chapter deals with two countries that have disposed of nuclear weapons and denuclearized. Sagan's models explaining the causes of proliferation are successfully used even in the case of Ukraine and South Africa.

Finally, the thesis concludes that the nature of proliferation incentives is in most cases multidimensional and the classic realistic paradigm itself is frequently insufficient to explain the causes of proliferation.

Použitá literatura

Odborné publikace:

BASRUR, Rajesh M. *Nuclear Weapons and Indian Strategic Culture*. Journal of Peace Research. Vol. 38, No. 2 (Mar., 2001), pp. 181 - 198

COHEN, Avner; McNAMEE, Terence. *Why do states want nuclear weapons?: the cases of Israel and South Africa*. Oslo: Institutt for Forvarsstudier, 2005.

COHEN, S. P. *India, Emerging Power*. Washington: Brookings Institution Press, 2002

DiFILIPPO, Anthony. *Breaking the NPT Stalemate: Japan Could Help*. Foreign Policy in Focus (FPIF Commentary). June 21, 2005.

EDWARDES, Michael. *India, Pakistan and Nuclear Weapons*. International Affairs. Vol. 43, No. 4 (Oct., 1967), pp. 655 - 663

FARR, W. D. *The Third Temple's Holy of Holies: Israel's Nuclear Weapons*. Future warfare series No. 2, USAF Counter Proliferation Center, 1999

FELDMAN, Shai. *Israeli Nuclear Deterrence: A Strategy for the 1980s*. 1982: New York: Columbia University Press, pp. 142-175 and p. 238.

GRAY, C. S. *The Second Nuclear Age*. Lynne Rienner Publishers, Boulder, London 1999a, pp. 5-9

HARRIS, Verne; LIBERMAN, Peter; HATANG, Sello. *Unveiling South Africa's Nuclear Past*. Journal of Southern African Studies. Vol. 30, No. 3, (Sep., 2004), pp. 457 - 475

HYMANS, Jacques E. C. *Theories of Nuclear Proliferation: The State of the Field*. The Nonproliferation Review, Vol. 13, Issue 3 (2006), pp. 455-465

JERVIS, Robert. *The Political Effects of Nuclear Weapons: A Comment*, International Security. Vol. 13, No. 2 (Autumn, 1988), pp. 80-90

KALETA, Ondřej. *Severokorejský jaderný program. Motivy, historický vývoj, současnost*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, 2010

KUCHYŇKOVÁ, Petra; SUCHÝ, Petr. *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování: marnost nad marnost?* 1. vyd. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005. ISBN 80-210-3881-0

LAVOY, Peter. *Civil-Military Relations, Strategic Conduct, and the Stability of Nuclear Deterrence in South Asia*. June, 1994: Stanford Center for International Security and Arms Control

- LAVOY, Peter. *Nuclear Proliferation over the Next Decade. Causes, Warning Signs, and Policy Responses*. The Nonproliferation Review. Vol. 13, Issue 3 (2006), pp. 433-454
- LIBERMAN, Peter. *The Rise and the Fall of the South African Bomb*. International Security. Vol. 26, Issue 2 (Fall, 2001), pp. 45-86
- LONG, W.; GRILLOT, S. *Ideas, Beliefs, and Nuclear Policies: The Case of South Africa and Ukraine*. The Nonproliferation Review. Vol. 7, No. 1 (Spring, 2000), pp. 24-40
- MARTINŮ, Jiří. Izrael. In ROJČÍK, Ondřej; VILÍMEK, Petr (eds.). *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2006, pp. 26-41. ISBN 80-210-4119-6
- MEARSHEIMER, John J. *Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War*. International Security. Vol. 15, No. 1 (Summer, 1990), pp. 5-56
- MUELLER, John. *The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons: Stability in the Postwar World*. International Security. Vol. 13, No. 2 (Autumn, 1988), pp. 55-79
- MUZYCHKO, Olena. *Jaderné odzbrojení Ukrajiny*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2008
- OGILVIE-WHITE, T. *Is There a Theory of Nuclear Proliferation? An Analysis of the Contemporary Debate*. The Nonproliferation Review, Vol. 13, No. 4 (1996), pp. 43-60
- PERKOVICH, G. *India's Nuclear Bomb, The Impact on Global Proliferation*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 2001
- PLCH, Robert. *Pákistánské jaderné zbraně: motivace a rizika*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2008
- PURKITT, Helen E.; BURGESS, Stephen F.; LIBERMANN, Peter. *South Africa's Nuclear Decisions*. International Security. Vol. 27, No. 1 (Summer, 2002), pp. 186 – 194
- ROJČÍK, Ondřej. *Je svět bez jaderných zbraní uskutečnitelná představa?* [online]. Global Politics, 17. března 2004 [cit. 5. dubna 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.globalpolitics.cz/clanky/svet-bez-jadernych> >
- ROJČÍK, Ondřej. Jaké motivy vedou státy k získání jaderných zbraní? In ROJČÍK, Ondřej; VILÍMEK, Petr (eds.). *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2006, pp. 10-25. ISBN 80-210-4119-6

- ROJČÍK, Ondřej; PETŘÍK, Jaroslav. Indie a Pákistán. In ROJČÍK, Ondřej; VILÍMEK, Petr (eds.). *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2006, pp. 42-67. ISBN 80-210-4119-6
- ROJČÍK, Ondřej; VILÍMEK, Petr. *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2006. ISBN 80-210-4119-6
- RUBEROVÁ, Jana. *Režim nešíření jaderných zbraní a jeho současné problémy. Případy KLR a Íránu*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, 2007
- SAGAN, Scott D. *The Perils of Proliferation: Organization Theory, Deterrence Theory, and the Spread of Nuclear Weapons*. International Security, Vol. 18, No. 4 (Spring, 1994), pp. 66-107
- SAGAN, Scott D. *Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb*. International Security. Vol 21. No. 3 (Winter, 1996-1997), pp. 54-86
- SAUER, Tom. *Nuclear Arms Control, Nuclear Deterrence in the Post-Cold War Period*. 1. vyd. London, New York: Macmillan Press, 1998
- SOLINGEN, Etel. *The Political Economy of Nuclear Restraint*. International Security. Vol. 19. No 2. (Autumn, 1994), pp. 126-169
- TANNENWALD, Nina. *Stigmatizing the Bomb: Origins of the Nuclear Taboo*. International Security. Vol. 29, No. 4 (Spring, 2005), pp. 5-49
- TŮMA, Miroslav. *Mírové využívání jaderné energie, nešíření jaderných zbraní a jaderné odzbrojení*. 1. vyd. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2009. ISBN 978-80-86506-77-7
- VLČEK, Tomáš. *Izraelské jaderné odstrašování* [online]. E-polis.cz, 22. duben 2009. [cit. 2011-04-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.e-polis.cz/mezinarodni-vztahy/372-izraelske-jaderne-odstrasovani.html>>
- WALKER, William. *Nuclear Weapons and The Former Soviet Republics*, International Affairs. Vol. 68, No. 2 (Apr., 1992), pp. 255 – 277
- WALKER, William. *Nuclear order and disorder*. International Affairs. 76:4, 2000
- WALTZ, Kenneth. *The Spread of Nuclear Weapons: More May be Better*. Adelphi Papers. No. 171 (1981). London: International Institute for Strategic Studies
- ZÁVĚŠICKÝ, Jan. Smlouva o nešíření jaderných zbraní. In KUCHYŇKOVÁ, Petra; SUCHÝ, Petr (eds.). *Vývoj a výsledky procesů kontroly zbrojení a odzbrojování: marnost nad marnost?* 1. vyd. Brno, Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2005, pp. 131-158. ISBN 80-210-3881-0

Internetové zdroje:

DFAT, 2003. *Strengthening the Non-Proliferation Regime* [online]. [cit. 6. dubna 2011]. Dostupné z WWW:

<http://www.dfat.gov.au/asno/publications/strengthening_non_proliferation_regime.pdf>

iDNES, 2011. *Duma schválila odzbrojovací smlouvu START, sníží počet jaderných zbraní* [online]. [cit. 1. března 2011]. Dostupné z WWW: <http://zpravy.idnes.cz/duma-schvalila-odzbrojovaci-smlouvu-start-snizi-pocet-jadernych-zbrani-1ob-zahranicni.asp?c=A110125_153931_zahranicni_ipl>

OSN, 2005. *Svět jedná o otázce nešíření jaderných zbraní* [online]. [cit. 4. března 2011]. Dostupné z WWW:

<<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=1069>>

UN, 2005. *The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons* [online]. [cit. 1. března 2011]. Dostupné z WWW: <<http://www.un.org/en/conf/npt/2005/npttreaty.html>>

UN, 2010. *Ireland* [online]. [cit. 1. března 2011]. Dostupné z WWW: http://www.un.org/en/conf/npt/2010/statements/pdf/ireland_en.pdf